

Hrvatski migranti u Njemačkoj nekad i danas: usporedba „gastarbajtera“ i transmigranata

Barić, Draženka

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:006517>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Draženka Barić

**Hrvatski migranti u Njemačkoj nekad i danas:
usporedba „gastarbajtera“ i transmigranata**

Diplomski rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru
Odjel za sociologiju
Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Hrvatski migranti u Njemačkoj nekad i danas: usporedba „gastarbajtera“ i transmigranata

Diplomski rad

Student/ica:

Draženka Barić

Mentor/ica:

prof. dr. sc. Saša Božić

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Draženka Barić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Hrvatski migranti u Njemačkoj nekad i danas: usporedba „gastarbajtera“ i transmigranata** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 29. rujna 2020.

Sažetak

Hrvatski migranti u Njemačkoj nekad i danas: usporedba „gastarbajtera“ i transmigranata

Temeljni cilj ovog rada bio je usporediti i prikazati socijalnu stvarnost dviju migrantskih skupina u Njemačkoj- „gastarbajtera“ i transmigranata. U radu su ove dvije skupine uspoređene prema motivima odlaska, integraciji u njemačko društvo, transnacionalnoj dimenziji aktivnosti migranata i planu povratka. Korištenjem kvalitativne metode intervjua dobiven je uvid u pojedinačna iskustva hrvatskih migranata u Njemačkoj. U istraživanju je sudjelovalo šest sugovornika od kojih tri pripadaju migrantskoj skupini „gastarbajtera“, a tri sugovornika migrantskoj skupini transmigranata. Analizom i interpretacijom dobivenih odgovora ustanovljeno je da „gastarbajteri“ i transmigranti najviše sličnosti imaju kod motiva odlaska te da su „gastarbajteri“ u usporedbi sa transmigrantima slabije integrirani u njemačko društvo. Isto tako, zaključuje se kako su „gastarbajteri“ održavali intenzivnije transnacionalne veze sa zemljom porijekla u usporedbi sa transmigrantskom migrantskom skupinom. Vrijednost ovog rada je u tome što nije provedeno nijedno istraživanje koje se bavi ovom tematikom. Isto tako, suvremeni migracijski val u Njemačku je znanstveno neistražena tema te bi ovaj rad mogao poslužiti kao polazište daljnjim istraživanjima suvremenog migracijskog vala u Njemačku.

Ključni pojmovi: migracija u Njemačku, gastarbajteri, transmigranti, integracija, transnacionalne aktivnosti

Summary

Croatian migrants in Germany then and now: comparassion of Gastarbeiter and transmigrants

The main goal of this study is to compare and show the social reality of two migrant groups in Germany - Gastarbeiter and transmigrants. This paper compares the two groups according to the motives of departure, integration into German society, the transnational dimension of migrant activities and their return plan. An insight into the individual experiences of Croatian migrants in Germany was obtained by using a qualitative interview method. Six interlocutors participated in the research, three of whom belong to the migrant group of Gastarbeiter and three belong to the migrant group of transmigrants. The analysis and interpretation of the obtained answers showed that Gastarbeiter and transmigrants have the most similarities in the motives for leaving and that Gastarbeiter are less integrated into German society compared to transmigrants. Furthermore, it shows that Gastarbeiter maintained more intense transnational ties with their country of origin compared to the transmigrant migrant group. The value of this paper is that no research that deals with this topic has been conducted. Moreover, the contemporary migration wave to Germany is a scientifically unexplored topic, and this paper could serve as a starting point for further research into the contemporary migration wave to Germany.

Key words: migration to Germany, Gastarbeiter, transmigrants, integration, transnational activities

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Cilj i svrha istraživanja	2
3. Teorijska koncepcija rada	3
3. 1. Motivi odlaska	3
3. 2. Integracija hrvatskog stanovništva u njemačko društvo.....	7
3. 3. Transnacionalne teorije	10
3.4. Plan povratka	13
4. Istraživački zadaci	15
5. Metodologija rada.....	15
6. Rezultati i rasprava	17
6.1. Motivi odlaska	17
6.2. Integracija u njemačko društvo.....	19
6.3. Transnacionalna dimenzija aktivnosti hrvatskih migranata	31
6.4. Povratak u Hrvatsku.....	43
7. Zaključak.....	45
8. Prilozi.....	49
8.1. Kodna lista.....	49
8. 2. Protokol intervjua- gastarbajteri	50
8. 3. Protokol intervjua- transmigranti.....	53
8.4. Izjava o suglasnosti za sudjelovanje u istraživanju.....	56
9. Literatura.....	57

1. Uvod

Migracije su sastavni dio ljudskih života. Područje migracija je multidisciplinarno područje kojim se bave različite znanosti poput geografije, ekonomije i sociologije. Postoje mnoge definicije migracija ovisno o području znanstvenog interesa. Najsažetije rečeno, migraciju možemo definirati kao promjenu prebivališta pojedinca ili skupine ljudi. U sociološkim definicijama migracija ističe se kulturološko- društvena dimenzija migracijskih procesa (Mesić, 2002).

Do devedesetih godina u migracijskim studijima najveća pažnja se posvećivala odnosu migranata i zemlje imigracije. U istraživačkom krugu prevladavalo je mišljenje kako migranti s vremenom gube veze sa zemljom porijekla te se naglasak u istraživanjima stavljao na prilagodbu migranta u novo društvo. Drugim riječima, migracijske studije većinom su se bavile procesima integracije, asimilacije ili akulturacije migranata. Sredinom devedesetih godina prošlog stoljeća dolazi do zaokreta u istraživanjima migracijskih procesa (Čapo Žmegač, 2003). Javlja se nova koncepcija transnacionalizma koja uvelike mijenja dotadašnje shvaćanje migracijskih procesa. Nakon što napuste zemlju porijekla, migranti ne prekidaju veze sa tom zemljom, već upravo suprotno. Oni i dalje održavaju čvrste veze sa zemljom porijekla kroz razne aktivnosti koje nadilaze granice nacija- država. „Takve stvarne i/ili zamišljene veze s domom u prošlom su desetljeću bile proučavane pod nazivima transnacionalizam ili transnacionalnost“ (Čapo Žmegač, 2003: 118).

U posljednje vrijeme u medijima se često govori o migracijama kao o jednoj od gorućih tema u hrvatskom javnom diskursu. U hrvatskom kontekstu je česta tema iseljavanje mladih. Glavna motivacija za pisanje ovog rada upravo su migracije mladih ljudi. U ovom radu govori se o migracijskim procesima dviju migrantskih skupina u Njemačku, koja je tradicionalno imigracijsko odredište Hrvata. Autorica Jurčević (2014) iseljavanje u Njemačku nakon Drugog svjetskog rata podijelila je u tri razdoblja:

1. Iseljavanje u razdoblju od 1945. do sredine šezdesetih godina koje je, kako navodi, u većini slučajeva bilo politički motivirano i ilegalno.
2. Iseljavanje od sredine šezdesetih do devedesetih godina prošlog stoljeća, koje se odvijalo uglavnom legalnim putem te su te migracije bile okarakterizirane kao privremene, odnosno to su bile migracije zbog privremenog odlaska na rad u Njemačku.

3. Iseljavanje devedesetih godina prošlog stoljeća gdje su za vrijeme Domovinskog rata iseljavali većinom hrvatski prognanici.

Toj podjeli možemo dodati još dva razdoblja. Prvo, odnosno četvrto razdoblje, odnosi se na vremenski period od kraja devedesetih godina prošlog stoljeća do ulaska Hrvatske u Europsku uniju. I drugo, odnosno peto razdoblje, odnosi se na razdoblje migracija od perioda ulaska Hrvatske u Europsku uniju i ono još uvijek traje. U ovom radu obradit ćemo dva razdoblja migracija u Njemačku. Ono s kraja šezdesetih godina i migracijski val koji obuhvaća migrante koji su u Njemačku odselili nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju. S obzirom na neke sličnosti kod ova dva navedena razdoblja koje možemo prepoznati kao potisne faktore migracije, zanimljivo će biti usporediti te dvije migrantske skupine, odnosno „gastarbajtere“ i transmigranate.

Na početku ovog rada reći ćemo nešto o potisnim i privlačnim faktorima migracije, odnosno o samim motivima migracije u Njemačku „gastarbajtera“ i transmigranata. Nakon toga, prikazat ćemo kakvu je integracijsku politiku Njemačka imala u navedenim razdobljima kao i samu integraciju migranta u njemačko društvo. Zatim ćemo se osvrnuti na transnacionalne teorije, posebno na transnacionalnu dimenziju aktivnosti pomoću kojih migranti održavaju čvrste veze sa zemljom porijekla. I za kraj, reći ćemo nešto o povratku i planu povratka „gastarbajtera“ i transmigranta u Hrvatsku. Ono što također valja spomenuti je neistraženost suvremenog migracijskog vala u Njemačku. Jedino veće istraživanje koje se bavi pitanjem hrvatskih migranata u Njemačkoj koji su odselili nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju je ono Tade Jurića iz 2017. godine. Stoga ćemo se u radu prvenstveno pozivati na rezultate tog istraživanja kada govorimo o skupini transmigranata.

2. Cilj i svrha istraživanja

Cilj ovog istraživanja je dobiti uvid u socijalnu stvarnost hrvatskih migranata u Njemačkoj. To se odnosi na njihove motive odlaska, integraciju u njemačko društvo, na održavanje transnacionalnih veza između zemlje migracije i zemlje porijekla te na plan povratka.

3. Teorijska koncepcija rada

3. 1. Motivi odlaska

U ovom radu analizirat ćemo i usporediti dvije migrantske skupine- „gastarbajtere“ i transmigrante. Prije svega, treba definirati pojmove „gastarbajter“ i „transmigrant“. Termin „gastarbajter“ pojavljuje se šezdesetih godina prošlog stoljeća, u vrijeme kada je Njemačka uvozila velik broj strane radne snage. Doslovni prijevod pojma „gastarbajter“ sa njemačkog na hrvatski je gostujući radnik (der Gast- gost; der Arbeiter- radnik). S obzirom da se pojam „gastarbajter“ danas uvriježio u hrvatskom javnom diskursu, *Hrvatski jezični portal* daje slijedeću definiciju „gastarbajtera“: „onaj koji je na privremenu radu u stranoj zemlji i onaj koji se vrati kući zadržavši neke navike i ukus stečene na radu u inozemstvu“. Dakle, prema ovoj definiciji možemo zaključiti kako pojam „gastarbajter“ uključuje dvije komponente- temporalnu (privremeni rad u drugoj zemlji) i teritorijalnu (povratnu migraciju). No osim toga, za potpuno definiranje pojma „gastarbajter“ važno je objasniti društvenu i kulturnu dimenziju. Ivanović (2012) definira „gastarbajtera“ kao ekonomskog migranta koji je emigrirao u Njemačku tijekom šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća „sa namjerom da u što kraćem vremenu zaradi što više novca kako bi rješio izvjesna egzistencijalna pitanja u vlastitoj zemlji“ (Ivanović, 2012: 27). Upravo zbog „privremenosti“ njihovog boravka u Njemačkoj, održavali su čvrste veze sa zemljom porijekla, bili su vezani uz vlastitu etničku grupu te su se često izolirali od njemačkog društva čime su onemogućavali integraciju u njemačko društvo (Ivanović, 2012). Transmigrante možemo definirati kao „imigrante čiji svakodnevni život ovisi o višestrukim i stalnim međusobnim vezama preko međunarodnih granica i čiji su javni identiteti konfigurirani u odnosu s više nacionalnih država“ (Glick Schiller i sur., 1995: 48). Život transmigranta odvija se paralelno „ovdje“ i „tamo“. Stalno kretanje migranata i održavanje veza između dviju zemalja postaje integralnim dijelom života transmigranta (Čapo Žmegač, 2010).

Atribut koji povezuje i karakterizira ove dvije migrantske skupine je masovnost migracija. Kada govorimo o motivima odlaska gastarbajtera moramo se osvrnuti i na društveno-ekonomsku situaciju u Njemačkoj i Jugoslaviji u to vrijeme. Nakon Drugog svjetskog rata, u Jugoslaviji kreće proces industrijalizacije. S procesom industrijalizacije javljaju se i migracije na relaciji selo – grad. Velik broj seoskog stanovništva, koje se do tada bavilo poljoprivredom, odlazi u grad u nadi za boljom zaradom i boljim životom. Nakon početne ekspanzije industrijskog rasta, početkom šezdesetih godina dolazi do usporavanja istog. Jugoslavija 1964. godine pokreće gospodarsku reformu koja je imala suprotan učinak od očekivanog. Dolazi do

stagniranja industrijskog razvoja i porasta nezaposlenosti (Ivanović, 2012). S druge strane, Njemačka bilježi ubrzan gospodarski razvoj što dovodi do potrebe za uvozom radne snage. Tako Njemačka potpisuje ugovore o regrutaciji radne snage s Italijom (1955.), Španjolskom i Grčkom (1960.), Turskom (1962.), Marokom (1963.), Portugalom (1964.), Tunisom (1965.) i na kraju s Jugoslavijom 1968. godine (Munz i Urlich, 1996). Velika stopa nezaposlenosti, siromaštvo, nizak životni standard, dolazak nekvalificirane radne snage sa sela u gradove bili su samo neki od potisnih faktora koji su potaknuli migracijske procese u Njemačku (Dobrivojević, 2007, Vedriš, 1980, Ivanović, 2012). Jugoslavija se u početku protivila migraciji stanovništva u Njemačku te su se (vanjske) migracije smatrale neprijateljskim činom. Tako su prvi migranti (krajem pedesetih) većinom migrirali ilegalno uz pomoć obitelji i prijatelja. Međutim, Jugoslavija s vremenom uviđa da „posuđivanjem“ radne snage zapadnoeuropskim zemljama mogu riješiti neke od problema u državi (smanjenje nezaposlenosti i siromaštva). Stoga se odlučuje regulirati migracijske procese. Prvi važniji dokument koji dovodi do liberalizacije migracija je *Uputstvo pri zapošljavanju radnika u inozemstvu*, 1963. godine. Nakon toga, do 1965. godine Jugoslavija donosi niz zakona koji se odnose na reguliranje prava radnika koji su na radu u inozemstvu (Dobrivojević, 2007, Ivanović, 2012).

Prema podacima o broju migranata po općinama, prikupljenim na način da je obrađen uzorak od 25% prijave koji su jugoslavenski radnici ispunili za zaposlenje u Njemačkoj između 1965. i 1968. godine, vidljivo je da su u Jugoslaviji postojale dvije regije koje su imale velik broj vanjskih migranta. Jednu od te dvije regije činila je Dalmatinska zagora, jugozapadna Bosna i zapadna Hercegovina (Baučić, 1971). U Dalmatinskoj zagori u kojoj su se ljudi pretežno bavili poljoprivrednim djelatnostima, život je bio izuzetno težak. Za to nerazvijeno, krško područje karakteristične su bile unutrašnje i vanjske migracije radne snage. Tako je u nekim općinama Dalmatinske zagore brojka radnika u inozemstvu bila i do četiri puta veća od broja zaposlenih u toj općini (Baučić, 1971). „Smanjena mogućnost zapošljavanja, socioekonomska nesigurnost seoskog stanovništva s relativno visokim nivoom aspiracija te ugrožena potrošačka kultura a u uvjetima velike potražnje radne snage na stranom tržištu (bez unutrašnjih administrativnih zapreka) u vrlo su kratkom vremenskom periodu uzrokovali masovno vanjsko zapošljavanje (Hodžić, 2010: 302).“ Najveći broj njih migrirao je upravo u Njemačku. Glavni motiv njihovog odlaska bio je u što kraćem vremenu zaraditi što više novca kako bi riješili neka egzistencijalna pitanja te su se nakon toga planirali vratiti u domovinu. Oni su u Njemačkoj bili okarakterizirani kao „gostujući radnici“ dok su za Jugoslaviju oni bili

„privremeni jugoslavenski radnici na radu u inozemstvu“. Mali je broj bio onih koji su otišli u Njemačku s ciljem trajnog preseljenja. Međutim, iz mnogih razloga, kod određenog dijela migranata privremenost se pretvorila u trajnost. O tome ćemo nešto više reći u poglavljima koja slijede.

Suvremene migracije mladih u Njemačku svakako su potaknute ulaskom Hrvatske u Europsku uniju i otvaranjem granica. Većina zemlja (posebice slabije razvijene) nekoliko godina nakon ulaska u Europsku uniju imaju negativni migracijski saldo. Bilo je očekivano da će u prvim godinama nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju dio stanovništva odseliti u razvijenije zemlje članice zbog posla, obrazovanja, profesionalnog razvoja, boljeg životnog standarda koje te zemlje nude i slično. Međutim, sedam godina nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju broj onih koji napuštaju domovinu ne opada. Ne odlaze samo mladi već i umirovljenici, ne odlaze samci kao što je to (velikim dijelom) bio slučaj kod generacije gastarbajtera već odlaze cijele obitelji (Jurić, 2017). U ovom istraživanju uzorak čine mladi koji su odselili u Njemačku nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju. Stoga je potrebno nešto reći o samoj populaciji mladih .

Prije pristupanja Hrvatske Europskoj uniji i otvaranja granica (i tržišta), Hrvatska je bila pogođena gospodarskom krizom koja je završila godinu dana nakon ulaska Hrvatske u Uniju. Gospodarska kriza rezultirala je promjenama na tržištu rada, povećanjem nezaposlenost, porastom siromaštva, itd. Posljedice gospodarske krize posebno su se reflektirale na mlađoj populaciji. Kada govorimo o brojkama, prema podacima Eurostata, 2013. godine stopa nezaposlenih mladih u Hrvatskoj iznosila je 31,4 %, dok se do 2016. godine smanjila za deset posto i iznosila 24,6% . Isto tako, prema podacima Eurostata, ti postotci na razini Europske unije bili su znatno manji pa je tako 2013. 19% mladih bilo nezaposleno, dok ih je 2016. bilo 14,7% posto nezaposlenih. Iz ovih brojka vidljivo je da Hrvatska značajno odstupa od prosjeka Europske unije te da ima jednu od najvećih stopa nezaposlenih mladih. Sam problem nezaposlenosti povlači za sobom mnoge druge probleme. Jedan od njih je i nemogućnost osamostaljivanja i ekonomske neovisnosti mladih. Iz tog razloga ne iznenađuje podatak Eurostata da je Hrvatska jedna od zemalja Europske unije koja ima jedan od najvećih postotaka kada govorimo o mladima koji i dalje žive u roditeljskim domovima. Problemi koji muče mlade su oni egzistencijalne prirode. Nezaposlenost mladih, nemogućnost ekonomskog osamostaljenja, relativno dug život u roditeljskom kao i nedostatak životne perspektive svakako su potisni faktori zbog kojih se mladi odlučuju na migraciju. Nepovoljni životni uvjeti odrazili su se i na vrijednosni sustav mladih. Prema istraživanju *Problemi, potrebe i potencijali*

mladih u Hrvatskoj, u kojem su se podaci o vrijednostima mladih iz 2013. godine komparirali s podacima iz 2004. godine, vidljivo je opadanje optimizma i rast pesimizma. U porastu je i mišljenje kako će u Hrvatskoj biti mnogo ili nešto gore nego sada. Mladi izražavaju veći optimizam kada se govori o osobnom uspjehu nego kad se govori o društvu u cjelini. Nadalje, mladi kao faktore uspjeha u društvu manje vide u vrijednostima i ponašanjima koje se odnose kompetentnost, odgovornost i zalaganje pojedinca dok se više okreću vrijednostima i ponašanjima koja upućuju na korištenje socijalnih mreža (od obiteljskih do političkih) i sposobnost snalaženja u zadanom okruženju (Ilišin, Spajić Vrkaš, 2015).

Kao što je gastarbajterima glavni motiv za odlazak na rad u inozemstvo bila velika stopa nezaposlenosti, možemo reći da je upravo manjak posla jedan od glavnih potisnih faktora suvremenog iseljeničkog vala. U istraživanju koje je 2017. godine provedeno na uzorku od 1200 iseljenih Hrvata u Njemačkoj problematizirano je, između ostalog, i pitanje motiva odlaska hrvatskog stanovništva u Njemačku. Dobiveni su zanimljivi rezultati koji upućuju na to da motivi odlaska nisu isključivo ekonomski kao što se smatra i prikazuje u javnosti. Glavni motivi (uz one ekonomske prirode) su nemoral političkih elita, nefunkcioniranje institucija, korupcija, nepotizam i kriminal (Jurić, 2017). Ovi podaci nam pokazuju kako bolja zarada i osobni (profesionalni) razvoj nisu jedini motivi iseljavanja. Prema ovim podacima, oni koji napuštaju državu razočarani su u hrvatsko društvo. Možemo reći kako je glavni motiv iseljavanja mladih, uz onaj ekonomski, društvena nepravda.

Kada govorimo o konkretnom broju ljudi koji su u posljednjih nekoliko godina migrirali u Njemačku, postoji značajna razlika između hrvatskih i njemačkih statističkih podataka. Prema podacima Saveznog ureda za migraciju (BAFM) objavljenih od strane njemačkog ministarstva unutarnjih poslova, u Njemačku je od 2014. godine do 2018. godine uselilo ukupno 154 748 Hrvata (s duljinom boravka od najmanje jedne godine). Prema Državnom zavodu za statistiku u istom razdoblju (od 2014. do 2018) iz Hrvatske u Njemačku emigriralo je 69 771 ljudi. Dakle, razlika je u 84 977 migranata. Jedan od mogućih razloga zbog čega dolazi do ovolike diskrepancije između podataka je taj što velik broj migranta ne odjavljuje prebivalište pri emigraciji u Njemačku, dok u Njemačkoj prijavljuje boravište. Gledajući s tog aspekta, njemački podaci su pouzdaniji te nam daju širu sliku o razmjerima suvremenog migracijskog vala, i to samo kada govorimo o Njemačkoj kao zemlji odredišta. Isto tako, u Njemačkoj se pod hrvatske imigrante uračunjavaju svi migranti koji imaju hrvatsko državljanstvo. Stoga su u ovu brojku uključeni i Hrvati iz Bosne i Hercegovine koji su imigrirali u Njemačku u tom razdoblju.

3. 2. Integracija hrvatskog stanovništva u njemačko društvo

Pojam integracije u migracijskim studijama odnosi se na prilagodbu pojedinca društvu u koje je uselio kao i prilagodbu društva koje prima migrante na iste. Drugim riječima „integracija je dvosmjernan proces koji uključuje prilagodbu i imigranata i društva primitka“ (Commission of the European Communities, 2000:19). Penninx (2005) razlikuje tri analitičke dimenzije integracijskog procesa: pravno- političku, društveno- ekonomsku i kulturno- religijsku dimenziju. Pravno- politička dimenzija odnosi se na prava migranata koja oni imaju u društvu primitka. To se prvenstveno odnosi na pravo boravišta, radnička prava, pravo na spajanje obitelji, pravo na državljanstvo. Drugim riječima, pravno- politička dimenzija odnosi se na sva prava koje bi migrant trebao imati kako bi bio punopravni član društva primitka. Društveno- ekonomska dimenzija odnosi se na društveni i ekonomski položaj migranata. Ta dimenzija integracijskog procesa odnosi se na položaj migranta na tržištu rada zemlje primitka, na pristup obrazovanju, sustavu zdravstvene zaštite, stanovanju, itd. Kulturno- religijska dimenzija integracije odnosi se na same prakse i običaje imigranta. To se prvenstveno odnosi na njihovu slobodnu izražavanja kulturnih i religijskih praksi kao i na pravo na okupljanje i organiziranje (Penninx, 2005).

Često citirana rečenica pjesnika Maxa Fischera „Tražili smo radnu snagu, došla su nam ljudska bića“¹ jasno pokazuje kakva je bila integracijska politika šezdesetih godina prema stranim radnicima. Mnoga prava stranih radnika u Njemačkoj nisu bila pravno uređena. Kada su šezdesetih godina prošlog stoljeća u Njemačku pristizali strani radnici, Njemačka nije imala odgovarajuću integracijsku politiku. Razlog tome je što su njemačke vlasti te migracije okarakterizirale kao one privremenog karaktera. Gastarbajterima je bio cilj zaraditi što više novca u što kraćem vremenu kako bi riješili neka egzistencijalna pitanja i nakon toga se vratiti u domovinu (Ivanović, 2012; Le Normand, 2016, Molnar, 2016). Mesić (2002) navodi poslijeratne migracije u Njemačku kao primjer modela cirkulirajućih migracija. Migranti su u vrijeme povoljnih ekonomskih prilika trebali osigurati dodatnu radnu snagu, a tijekom recesije se vraćati u zemlje porijekla (Mesić, 2002:96). Shodno tome, Njemačka je stranim radnicima davala samo ugovore na određeno vrijeme (najčešće u trajanju od jedne do dvije godine) očekujući da će se nakon isteka ugovora radnici vratiti u zemlju porijekla te da će te radnike zamijeniti novi strani radnici (Molnar, 2012). Na taj način vlasti su željele onemogućiti trajnu migraciju stranim radnicima u Njemačku. U skladu s idejom o cirkulirajućim migrantima, Njemačka nije poticala integraciju stranih radnika u Njemačko društvo već upravo suprotno.

¹ <https://www.dw.com/hr/gastarbajteri-iz-biv%C5%A1e-jugoslavije/a-16294434>

Kao i Jugoslavija, poticala je održavanje čvrstih veza gastarbajtera sa zemljom porijekla. Tako su jugoslavenske vlasti u Njemačkoj (uz podršku njemačkih vlasti) osnivale jugoslavenske klubove kojim je bio cilj povezati jugoslavenske radnike i oslabiti integraciju u njemačko društvo (Molnar, 2012).

Iz navedenih razloga gostujući radnici u većini slučajeva bili su izolirani u njemačkom društvu. Najčešće su stanovali u smještaju koji im je omogućila tvrtka za koju su radili. Bili su smješteni u barakama, bivšim logorima, tvorničkim domovima, itd. Sobe su bile premalene, nisu imali osobnog prostora, a kod jednog dijela radnika i topla voda je bila luksuz koji nisu imali. Osim loših uvjeta stanovanja, mjesta gdje su stanovali strani radnici bila su izolirana, ponegdje čak i ograđena žicama. Pri preseljenju u stanove susretali su se s velikim problemima jer čak 2/3 stanodavaca nije željelo iznajmiti stan strancu zbog predrasuda (Ivanović, 2012). Nadalje, kod pitanja stanovanja, diskriminaciju stranih radnika možemo primijetiti i u vrlo niskoj kvaliteti stanova u kojima su živjeli, prenatrpanosti, predrasudama i etničkoj segregaciji u zgradama, odnosno dijelovima grada. Što se tiče interakcije s lokalnim stanovništvom, ona u većini slučajeva nije ni postojala. Gastarbajteri nisu učili njemački jezik iz više razloga, a prvenstveno zbog toga što im jednostavno nije bio potreban. Većinom su radili teške fizičke poslove za koje nije bilo potrebno znanje jezika. Isto tako, na poslu i u slobodno vrijeme družili su se s ljudima iz zemlje porijekla budući da je velik broj radnika bio na privremenom radu u Njemačkoj (Ivanović, 2012).

Tijekom sedamdesetih godina dolazi do pomaka u integracijskoj politici Njemačke prema stranim radnicima. Prvi zakon iz kojeg je to vidljivo je zakon o spajanju obitelji iz 1973. godine. Tijekom 70-tih godina njemačka integracijska politika bila je takva da je poticala radnike da se integriraju u društvo do te mjere da mogu funkcionirati u istom i biti dobri radnici, ali ne toliko da izgube veze s državom porijekla (Molnar, 2016).

Za razliku od onda, danas je u Njemačkoj potpuno drugačija situacija. Njemačko društvo danas je multikulturalno društvo što možemo vidjeti iz samog popisa stanovništva. Prema podacima *Destatisa* iz 2019. godine Njemačka ima ukupno 83, 2 milijuna stanovnika. Od toga 21, 3 milijuna stanovnika su ili migranti ili imaju migracijsku pozadinu. Danas je Njemačka imigracijska zemlja, budući da je svaki četvrti stanovnik stranac ili osoba s migrantskim pozadinom. Milan Mesić (2010) u članku o multikulturalizmu u Njemačkoj dovodi u pitanje izjavu njemačke kancelarke Angele Merkel kako je multikulturalizam u Njemačkoj mrtav. On se ne slaže s tim stajalištem. Navodi kako Njemačka nije

multikulturalistička država u smislu da ima određenu politiku multikulturalizma, ali da je ona multikulturalna zemlja te da „njegov je duh živ i prožima sve pore njemačkoga društva – od politike preko kulture (elitne i masovne zabave) do sporta – i ne treba ga shvatiti kao bauk (Mesić, 2010: 258)“. U prilog tome navodi (Mesić, 2010) kako nezadovoljstvo političkih čelnika slabom (prvenstveno kulturno – religijskom) integracijom migranata ne bi ni postojalo da Njemačka nije multikulturalna zemlja.

Njemačka migracijska politika velik značaj pridaje upravo integraciji migranata koja je ključna za dobro funkcioniranje društva. Za uspješno provođenje integracije bitna je suradnja države, pokrajina i lokalnih samouprava. Na službenoj internetskoj stranici Europske unije koja se bavi pitanjima inegracije navedeni su najvažniji dokumenti njemačke integracijske politike. Jedan od značajnijih dokumenata koji se sustavnije bavi pitanjem integracije imigranata u njemačko društvo je „Nacionalni plan integracije“ predstavljen 2007. godine koji je bio usmjeren na obrazovanje, zapošljavanje i kulturnu integraciju. Nakon toga, 2010. godine predstavljen je „Program integracije“. Cilj tog programa bio je standardizirati mjere integracije koje su poduzele pokrajinske vlade i lokalne samouprave. Zatim, 2012. godine, njemačka vlada predstavlja „Nacionalni akcijski plan za integraciju“ i konačno, 2016. godine „Zakon o integraciji“. „Zakon o integraciji“ prvi je njemački zakon o integraciji na saveznoj razini koji ima za cilj olakšati imigrantima integraciju u društvo, ali i njih obvezuje da aktivno sudjeluju u tom procesu.

Na stranicama *Hrvatskog svjetskog kongresa u Njemačkoj* može se pronaći brošura *Dobrodošli u Njemačku – Informacije za nove doseljenike* koja je prijevod njemačke verzije koju je objavilo Ministarstvo za unutarnje poslove (BMI) i Savezni ured za migraciju i izbjeglice (BAMF). U toj brošuri su dostupne sve potrebne informacije onima koji se odluče migrirati u Njemačku. Prva stavka koja se navodi je obaveza pohađanja integracijskog tečaja. Integracijski tečaj namijenjen je svim stranim državljanima prvenstveno u svrhu učenja njemačkog jezika. Učenje jezika zemlje primitka je jedna od najvažnijih stavki kada govorimo o integraciji. Znanje jezika migrantu omogućava snalaženje u svakodnevnim situacijama. Isto tako, poznavanje jezika daje migrantu priliku da konkuriira za bolje plaćene poslove. Osim jezičnog dijela integracijskog tečaja koji traje od 600 do 900 sati postoji i orijentacijski dio tečaja. Orijentacijski dio tečaja traje 60 sati i obrađuje teme koje se tiču njemačkog pravnog poretka, povijesti i kulture, prava i dužnosti u Njemačkoj, vrijednosti koje su zastupljene u njemačkom društvu, itd. Dakle, drugi dio tečaja namijenjen je upoznavanju kulture i vrijednosti njemačkog društva. Glavni cilj integracijskog tečaja je omogućiti imigrantu što lakšu

prilagodbu u njemačko društvo. Hrvatska je, kao i Njemačka, članica Europske unije. Stoga Hrvati koji su se odselili u Njemačku nakon 2013. godine ne moraju imati radnu ni boravišnu dozvolu.

3. 3. Transnacionalne teorije

Nakon što migriraju, pojedinci i dalje održavaju veze sa zemljom emigracije. Odnosi između migranata i zemlje imigracije oduvijek su bili od istraživačkog interesa u migracijskim studijama. Donedavno se pretpostavljalo da migranti s vremenom gube veze sa zemljom porijekla. Oni su bili viđeni kao osobe koje napuštaju svoj dom i državu te su zbog udaljenosti isključeni iz njezina (društvenog) života. Kao posljedica takvog poimanja migranta, u središtu istraživanja je bila prilagodba i uključivanje u novo društvo i kulturu. Međutim, integracijom i asimilacijom u društvo primitka migranti ne prekidaju veze sa zemljom porijekla. Društveni znanstvenici zaključuju kako se te veze ne mogu promatrati i istraživati samo kroz klasičnu paradigmu iseljavanja. Početkom devedesetih godina prošlog stoljeća u migracijskim znanostima javlja se novi koncept – transnacionalizam. Transnacionalizam označava višestruke veze koje pojedinci održavaju sa zemljom porijekla te, kao što sam naziv implicira, te veze nadilaze granice nacije- države.

Prvi važniji rad u kojem se pojam transnacionalizma spominje u kontekstu izgradnje novog koncepta koji bi se bavio fenomenom koji postojeći termini i koncepti nisu mogli objasniti je rad Nine Glick Schiller, Linde Basch i Cristine Szanton- Blanc objavljen 1992. godine (Božić, 2004). Nakon objave rada navedenih autorica pojam transnacionalizma se intenzivno počinje upotrebljavati i primjenjivati u istraživanjima te se koristi kako bi se opisale sve višestruke veze i interakcije ljudi i institucija preko granica nacije države (Vertovec, 1999. prema Božić, 2004.). Božić (2004) navodi kako je to dovelo do inflacije pojma transnacionalizma te da je on postao pojam koji se odnosi na sve transnacionalne trendove. „On postaje kvazikoncept u razvoju te počinje sadržavati makroperspektivu, mezoperspektivu i mikroperspektivu narazličitijih procesa te različite jedinice analize: od pojedica i mreža, preko grupa i institucija do socijalnih pokreta i socijalnih prostora“ (Božić, 2004: 189). Ono na što autor želi ukazati ovom rečenicom je važnost određivanja granica fenomena kojim se transnacionalizam. Rasprostranjenom upotrebom i višeznačnim definiranjem pojam „transnacionalizam“ gubi valjanost. U posljednje vrijeme pojam „transnacionalizam“ zamjenjuje pojam transnacionalnih socijalnih prostora. „Dok se transnacionalizam odnosi na

manje ili više strukturirane, manje ili više trajne i socijalno relevantne kontakte, veze, prijenose i doznake preko granica nacije- država, transnacionalni socijalni prostori uključuju ideju trajnosti takvih kontakata, veza, prijenosa, itd (Kuti i Božić, 2016: 56)“. Koncept transnacionalnog socijalnog prostora, za razliku od pojma transnacionalizma, dovodi u odnos fizički i društveni prostor. Jedan od tvoraca koncepta transnacionalnog socijalnog prostora, Ludger Pries, smatra kako se u 21. stoljeću geografski prostor razdvaja od socijalnog. Jedan geografski prostor može sadržavati više socijalnih dok se jedan socijalni prostor protezati na više geografskih prostora (Pries, 2001. prema Kuti, 2012.).

Simona Kuti i Saša Božić (2016) u knjizi „Transnacionalni socijalni prostori“ daju pregled najvažnijih pristupa konceptima transnacionalnog socijalnog prostora (TSP) i polja. Najistaknutiji autori koji su se bavili navedenim konceptima su Ludger Pries, Peggy Levitt, Nina Glick Schiller i Tomas Faist. Koncepti transnacionalni socijalni prostor i transnacionalno socijalno polje često se koriste kao sinonimi. Koriste se u radovima naizmjenice označavajući isti fenomen bez jasno navedene distinkcije između tih koncepata (Kuti, 2012). Autori navode kako je upravo Pries začetnik koncepta transnacionalnog socijalnog prostora. Pries (2001) definira transnacionalne socijalne prostore kao „guste, stabilne, plurilokalne i institucionalne okvire sačinjene od materijalnih artefakata, socijalnih praksi svakodnevnog života, kao i sistema simboličke reprezentacije koji su strukturirani i koji strukturiraju ljuski život“ (Pries, 2001:8 prema Kuti i Božić, 2016). Transnacionalna socijalna polja su prema autoricama Levitt i Glick Schiller „skup višestrukih isprepletenih mreža socijalnih veza kroz koje se ideje, prakse i resursi nejednako razmjenjuju, organiziraju i transformiraju“ (Levitt i Glick Schiller 2004: 1009 prema Kuti i Božić, 2016). Thomas Faist definira transnacionalni socijalni prostor kao kombinaciju kontinuiranih socijalnih i simboličkih veza, njihovog sadržaja, položaja u mrežama i organizacijama te mrežama organizacija (Faist, 2000: 199 prema Kuti i Božić, 2016.) Nakon pregleda najvažnijih autora i radova o TSP-u i poljima, autori Kuti i Božić (2016) izdvajaju zajedničke elemente koji se ponavljaju kod navedenih autora pri konceptualizaciji TSP i polja. Oni koncipiraju TSP i polja kao mreže mreža koji spajaju aktore (koji mogu biti individualni i grupni), prakse, ideje, simbole, artefakte i resurse u dvije ili više nacija- država. Isto tako, u radovima svih navedenih autora fizička mobilnost, ili preseljenje u drugu državu nije uvjet za postajanje dijelom TSP-a ili polja. Ono što je bitna značajka TSP i polja koja pravi distinkciju između TSP i polja i transnacionalnih veza su pojmovi gustoće, stabilnosti ili trajnosti koji se spominju u radovima spomenutih znanstvenika.

Nadalje, Kuti i Božić (2016) izdvajaju šest analitičkih kategorija za empirijsko istraživanje transnacionalnih socijalnih prostora. To su sljedeće kategorije: dimenzija fizičkog prostora, vremenska dimenzija, dimenzija aktivnosti, relacijska dimenzija, subjektivna dimenzija i kontekstualna dimenzija (Kuti i Božić, 2016). S obzirom na ciljeve i svrhu ovog istraživanja, kao i na opseg rada, u ovom istraživanju opisat ćemo dimenziju aktivnosti. Dimenzija aktivnosti odnosi se na ekonomske, socijalne, kulturne i političke aktivnosti migranata.

Ekonomska dimenzija odnosi se na slanje doznaka, na financijsku pomoć obitelji, na gradnju ili obnovu kuće, odnosno na ulaganja u Hrvatsku. Gastarbajteri su slali doznake obitelji kako bi popravili njihov ekonomski status, ali i pripremili sebi teren za povratak (Molnar, 2016). Baučić (1971) navodi kako su migranti svoje uštedevine ulagali u obnavljanje, dogradnju ili izgradnju kuće, kupovinu automobila pa čak i u izgradnju obiteljskih grobnica. Nadalje, uštedevine su ulagali i u kupovinu nekretnina i izgradnju vikendica (Ivanović, 2012). Što se tiče transmigrantske populacije, ta tema je još neistražena. No, prema dostupnim podacima Eurostata Hrvati su iz Njemačke za Hrvatsku u 2018. godini poslali oko četiri stotine milijuna eura putem osobnih transfera. Za pretpostaviti je da dio transmigranata pomaže svoju obitelj koja je ostala u Hrvatskoj, no službeni podaci o tome (još) ne postoje. Socijalna dimenzija transnacionalnih aktivnosti migranata se odnosi na fizičko kretanje, odnosno posjete obitelji te na komunikaciju s njima. Što se tiče gastarbajterske populacije najmasovniji odlasci kući bili su za božićne i novogodišnje praznike. Baučić (1971) navodi kako bi preko četvrtine radnika koji su tada stizali iz Njemačke ostajala u Hrvatskoj između jednog i četiri mjeseca. To se posebno odnosilo na radnike sa splitskog i karlovačkog zavoda budući da je velik broj njih radio građevinske poslove koji bi se zimi prekidali zbog nepovoljnih vremenskih uvjeta. Prema istraživanju Jurića (2017), kada govorimo o fizičkom kretanju transmigranata, 41% ispitanih putuje u domovinu jednom u šest mjeseci, 27% ispitanih jednom u tri mjeseca, a 20% njih putuje jednom mjesečno. Ovaj podatak nam govori da suvremeni migranti održavaju jake socijalne veze sa zemljom porijekla kroz posjećivanje i održavanje kontakata sa svojim bližnjima. Iduća dimenzija aktivnosti je kulturna dimenzija. Kulturna dimenzija odnosi se na održavanje kulturnih veza sa Hrvatskom kroz razne manifestacije i kroz razne udruge koje njeguju hrvatsku tradiciju i običaje. Ta dimenzija se zapravo odnosi na sve sfere kulturnog života pojedinca pomoću kojih on njeguje veze sa zemljom porijekla. To uključuje proslave nacionalnih praznika ili drugih važnih događaja koji se u to vrijeme održavaju u zemlji porijekla, pohađanje koncerata hrvatskih pjevača, raznih predstava, promocija knjiga, praćenje

hrvatskih medija, itd. Većina migranata okupljala se u jugoslavenskim lokalima kojih je, kako navodi Ivanović (2012), do 1972. godine u Njemačkoj bilo oko pet tisuća. Tamo su se najčešće družili, kartali uz jugoslavensku narodnu muziku. Kulturno zabavni život do početka sedamdesetih gotovo nije ni postojao, do tada su se radnici većinom okupljali neorganizirano. Sedamdesetih godina osnivaju se jugoslavenski klubovi. Ti klubovi su bili poveznica jugoslavenski radnicima s domom. Organizirali su šahovske, sportske, kulturno- umjetničke, dramske sekcije, dovodili jugoslavenske pjevače, folklorne skupine, organizirali proslave nacionalnih praznika. Osnivali su se i nogometni klubovi pa je tako 1971. godine osnovan *Fudbalski savez jugoslovenskih radnika u SR Njemačkoj*. Važnu ulogu u kulturnom životu migranata imale su hrvatske katoličke misije koje su, uz mise na hrvatskom jeziku, između ostaloga, oformile i crkveni zbor i folklorne skupine. (Ivanović, 2012, Molnar, 2016). Takvo njegovanje bliskih veza sa zemljom porijekla nastavljeno kroz razne udruge i klubove koji su se održali do danas. Većina mladih koji su migrirali u Njemačku kroz zadnjih nekoliko godina, ističu važnost njegovanja hrvatske baštine u iseljeništvu (točnije njih 64,1 %) (Jurić, 2017). Na kraju, politička dimenzija transnacionalnih aktivnosti odnosi se na članstvo u političkim strankama, glasanje, pomaganje zajednici u zemlji porijekla donacijama ili na druge načine. Politička dimenzija najmanje je zastupljena u literaturi kada govorimo o gastarbajterima, dok o transmigrantima nema nikakvih relevantnih podataka. Kada govorimo o gastarbajterima, političke transnacionalne aktivnosti bile su najvidljivije za vrijeme Domovinskog rata kada se organizirano skupljala i slala pomoć Hrvatskoj.

3.4. Plan povratka

Kao što je već kroz rad istaknuto, glavno obilježje ekonomskih migracija gastarbajtera u Njemačku bilo je obilježje privremenosti. Upravo ta privremenost boravka govori nam kako gastarbajteri nisu odlazili u Njemačku s namjerom trajnog preseljenja. Budući da je glavni motiv odlaska na rad u Njemačku bio rješavanje egzistencijalnih pitanja pojedinca i njegove obitelji, nerijetko je bio slučaj da gastarbajter ne bi uspio uštedjeti dovoljno novca u zacrtanom vremenu. Tako su se godine boravka u Njemačkoj produživale, povratak se odgađao. Međutim kako navodi autorica Čapo Žmegač (2005) gastarbajteri nisu nikada odustali od ideje o povratku u Hrvatsku. Autorica u svom radu *Trajna privremenost u Njemačkoj i povratak hrvatskih ekonomskih migranata* (2005) na temelju etnografskog istraživanja pokušava utvrditi koji su to bili razlozi zbog kojih su migranti odgađali svoj povratak u domovinu i zašto je dio njih odustao od plana povratka i ostao u Njemačkoj. Pri tome ona prepoznaje nekoliko važnih čimbenika

koji su povezani s odlukom o povratku. Prvi od njih je dob migranata i njihovo vrijeme provedeno u Njemačkoj. Drugi izrazito bitan čimbenik je obiteljska situacija migranata. Planovi povratka mijenjaju se ovisno o tome jesu li migranti u Njemačkoj sami ili s obitelji, jesu li s djecom ili bez njih (Čapo Žmegač, 2005). Isto tako autorica navodi kako su migranti „unatoč višedesetljetnoj odsutnosti na stanovit način stalno bili prisutni u domovini“ (Čapo Žmegač, 2005: 259). O ovome smo već govorili u prethodnom poglavlju. Jake veze koje su migranti na više načina održavali sa zemljom porijekla, važan su čimbenik u održavanju plana povratka, iako se on kod većeg dijela migranata odgađao sve do mirovine. Gastarbajteri su za vrijeme svog boravka sve podređivali povratku u zemlju porijekla. U Njemačkoj su živjeli skromno, štedjeli su, radili i po dva posla i svu svoju ušteđevinu ulagali su u zemlju porijekla gradeći kuće u koje su se trebali vratiti. Možemo reći da su migranti u Njemačkoj „živjeli (...) usput jer se pravi život trebao odvijati u budućnosti, nakon povratka u domovinu (Čapo Žmegač, 2005: 268).“

U navedenom radu autorica opisuje plan povratka jednog bračnog para iz Njemačke u Hrvatsku. Plan je bio da se prvo vrati supruga i pronađe posao. Nakon povratka, prijavila se za posao u jednoj tvrtki. Međutim, nakon što joj je rečeno da treba platiti određenu svotu novca da dobije radno mjesto, izrevoltirana načinom na koji je trebala dobiti radno mjesto, ponovno je remigrirala u Njemačku (Čapo Žmegač, 2005). Ovaj primjer možemo povezati sa suvremenim iseljeničkim valom u Njemačku. Ono što je jedna od glavnih razlika između gastarbajtera i transmigranata je ta što kod transmigranata ekonomski motiv nije jedini zbog kojeg se mladi odlučuju na odlazak. Mladi su nezadovoljni društvenom nepravdom, koja je povezana s klijentelizmom, korupcijom i ostalim nečasnim aktivnostima koje su prisutne u hrvatskom društvu (Jurić, 2017). Mladi u Njemačkoj traže stabilnost i sigurnost. Možemo reći da su mladi razočarani u hrvatsko društvo i vrijednosti koje ono (prema njihovom mišljenju) njeguje. Isto tako, nameće se pitanje koliko je to percipirano nezadovoljstvo životom u Hrvatskoj važno pri odluci o povratku. Tado Jurić (2017) navodi kako se veliki dio mladih osjeća bolje nego u Hrvatskoj te smatra da u njemačkom društvu imaju ispunjenje uvjete za dobar život. Nadalje, na pitanje o planovima povratka u Hrvatsku svega 15% ispitanih navodi kako razmišlja o povratku. Od preostalih 85% ispitanih, 45% njih planira se vratiti u Hrvatsku kada budu u mirovini, dok 40% ispitanih navodi kako se ne planiraju vratiti u domovinu. Iz ovih podataka možemo uočiti jednu od glavnih razlika između gastarbajtera i transmigranata. Dok je gastarbajterima skori povratak bio dio migracijskog plana, većina mladih ne razmišlja o skorom

povratku u Hrvatsku. S obzirom na taj podatak, svakako će biti zanimljivo vidjeti koliko su se transmigranti integrirali u njemačko društvo i njeguju li čvrste veze sa zemljom porijekla.

4. Istraživački zadaci

S obzirom na to da je cilj ovog istraživanja bio dobiti uvid u socijalnu stvarnost gastarbajtera i transmigranata, istraživački zadaci su sljedeći:

1. Otkriti koji su bili motivi odlaska migranata u Njemačku.
2. Ispitati i usporediti do koje su se razine gastarbajteri i transmigranti integrirali u njemačko društvo.
3. Opisati i usporediti načine na koje su migranti održavali, odnosno održavaju veze s Hrvatskom kroz transnacionalne aktivnosti (ekonomske, socijalne, kulturne i političke).
4. Iz perspektive sugovornika, utvrditi koji su sve čimbenici (bili) povezani s namjerom (planom) njihovog povratka u Hrvatsku.

5. Metodologija rada

Budući da je cilj istraživanja razumjeti socijalnu stvarnost hrvatskih migranata u Njemačkoj iz njihovih pojedinačnih iskustava, u ovom istraživanju je korištena kvalitativna metoda polustrukturiranog intervjua. Polustrukturirani intervjui omogućuju nam uvid u pojedinačna iskustva aktera. Svi sugovornici odgovarali su na ista pitanja koja su bila moderirana prema određenoj situaciji. Polustrukturirani intervjui imaju prednost nad fokusnom grupom jer se želi dobiti uvid u pojedinačna iskustva sugovornika, a ne dijeljeno mišljenje. Isto tako, polustrukturiranim intervjui postoji manja mogućnost od društveno poželjnih odgovora. Prije samog istraživanja sugovornici su bili upoznati s ciljem i svrhom istraživanja. Također, rečeno im je da su intervjui u potpunosti anonimni te da će isti biti snimani diktafonom uz njihov pristanak.

U svrhe ovog istraživačkog rada provedeno je ukupno osam intervjua. Četiri intervjua sa skupinom gastarbajtera i četiri intervjua sa transmigrantima. No, u ovom radu analizirano je šest intervjua, po tri iz svake migrantske skupine. Dva sugovornika, po jedan iz svake

migrantske skupine, nisu ispunjavali uvjete uzorka koji su postavljeni u ovom radu. Sugovornica iz skupine gastarbajtera provela je u Njemačkoj svega dvije godine te se nakon toga vratila u Hrvatsku. Isto tako, sugovornik iz skupine transmigranata bio je radnik hrvatske tvrtke koji je određeno vrijeme obavljao svoj posao u Njemačkoj te je u trenutku provođenja intervjua živio i radio u Hrvatskoj bez najmjere povratka u Njemačku. Intervjui su provedeni u razdoblju od travnja do prosinca 2019. godine. Mjesto i vrijeme provedbe intervjua dogovoreno je sa svakim sugovornikom u skladu s njihovim slobodnim vremenom. Četiri intervjua provedeni su u domovima sugovornika, jedan intervju proveden je u jednom ugostiteljskom objektu, dok je jedan intervju proveden on line putem video razgovora preko mobilne aplikacije WhatsApp. Nakon provedbe intervjua, isti su transkribirani pomoću programa Express Scribe Transcription Software. Nakon transkribiranja podaci su kodirani u tri razine: deskriptivno, tematski i analitički. Deskriptivnim kodovima utvrđen je opis sugovornika. Nakon toga, podaci su tematski kodirani prema temeljnim temama iz intervjua, odnosno istraživačkim pitanjima. Na kraju, analitičko kodiranje obavljeno je nakon same analize intervjua te su kodovi raspodijeljeni u analitičke kategorije.

Uzorak u ovom istraživanju je namjeran jer su se željele ispitati migracije u Njemačku i socijalna stvarnost dviju određenih migrantskih skupina- gastarbajtera i transmigranata. Glavni kriterij za odabir sugovornika iz skupine gastarbajtera je taj da su migrirali u Njemačku u razdoblju između 1963. i 1972. Kod transmigranata godina migracije također je bila ključna pri odabiru sugovornika. U istraživanju su sudjelovali transmigranti koji su migrirali u Njemačku nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju i koji u Njemačkoj žive minimalno dvije godine. Sukladno cilju istraživanja, među sugovornicima se nastojala postići maksimalna varijabilnost. Time se nastojala obuhvatiti šira slika hrvatskih migranata i razlika među njima. Ostali kriteriji pri odabiru sugovornika bili su spol, obrazovanje i bračni status. Kod gastarbajtera uzorak je sastavljen od muškarca koji ima završenu osnovnu školu i koji je oženjen, jednog muškarca koji ima završenu srednju školu i koji je samac te žene koja je u Njemačku otišla zbog spajanja obitelji. Što se tiče transmigranta, uzorak čine dvije sugovornice i jedan sugovornik. Dvije sugovornice su udate i žive sa partnerima u Njemačkoj te jedna sugovornica ima dijete. Sugovornik je samac kojem cijela obitelj živi i radi u Njemačkoj (roditelji, brat i sestra). Jedna sugovornica je visokoobrazovana dok je prostalih dvoje sugovornika sugovornika ima srednju stručnu spremu. Sugovornici koji pripadaju skupini transmigranata označeni su u radu s nazivima Sugovornica 1, Sugovornik 2 i Sugovornica 3.

Sugovornici koji pripadaju skupini gastarbajtera označeni su sa Sugovornica 4, Sugovornik 5 i Sugovornik 6.

	Sugovornica 1	Sugovornik 2	Sugovornica 3	Sugovornica 4	Sugovornik 5	Sugovornik 6
Spol	Žensko	Muško	Žensko	Žensko	Muško	Muško
Obrazovanje	Završen fakultet	Srednja škola	Srednja škola	Osnovna škola	Osnovna škola	Srednja škola
Bračni status	Udata (bez djece)	Samac	Udata (ima dijete)	Udata (ima dijete)	Oženjen (ima djecu)	Samac
Godina migracije	2014.	2014.	2016.	1969.	1970.	1969.
Mjesto boravka u Njemačkoj	Hamburg	Ulm	Hamburg	Essen	Munchen	Berlin
Trajanje intervjua	30:24	40:01	35:23	42:43	54:55	1:17:01

6. Rezultati i rasprava

6.1. Motivi odlaska

Kao što je već navedeno u teorijskom dijelu rada, glavni motiv odlaska na rad u Njemačku i jedne i druge ispitane skupine je ekonomski motiv. Prema istraživanju Jurića (2017) ekonomski motiv je najvažniji pri odluci transmigranta o migraciji u Njemačku. Isto tako, bolja zarada, manjak posla i osiguravanje egzistencije bio je glavni motiv gastarbajterima zbog kojeg su otišli na rad u inozemstvo. To je slučaj i ovom radu budući da sugovornici kao glavne motive odlaska navode loše plaće i manjak posla, odnosno bolju mogućnost zarade u Njemačkoj.

Kad san završija srednju moji su već bili u Njemačkoj. I onda san odlučio i ja otić u Njemačku jer san vidio da vamo nema nikakva posla. (...) Tija san otić gori, mislija san, ono... Pokušat ako mogu uspit gori, nešto bi napravio... (Sugovornik 2)

Vamo nije bilo posla, plaće bile nikakve. I kad san dobija putovnicu onda san se odlučija za Njemačku ka šta su mnogi tih godina išli. (...) Ja san računa par godina dok nešto zaradin, doć kući, napraviti novu kuću i tako. Onda se u tomu ženit, stvoriti obitelj i tako. (Sugovornik 5)

Za razliku od sugovornika, dvije sugovornice otišle su u Njemačku nakon svojih partnera i glavni motiv im je bio spajanje obitelji, odnosno nisu mogle živjeti razdvojenim životom. Sugovornica koja je otišla za mužem sedamdesetih godina, ostavila je dijete u Hrvatskoj koje je došlo nakon tri godine u Njemačku te navodi kako *bilo mi je kuš teže kad ostavljaš svoje dite i ideš u Njemačku* (Sugovornica 4). Ostavljanje djece u Hrvatskoj i odlazak za Njemačku tada nije bila neuobičajena praksa (Čapo Žmegač, 2005). Velik broj roditelja ostavljao bi djecu kod svojih roditelja i odlazio raditi u Njemačku jer su smatrali kako je njihov odlazak privremen te da će se kroz nekoliko godina, kada zarade dovoljno novca, vratiti kući. Budući da je gastarbajterima glavni motiv bio otići zaraditi novac kako bi osigurali egzistenciju i vratiti se kući, nerijetko su radili i dodatni posao kako bi što prije postigli svoj cilj.

Ja bi išla s tog posla, išla bi u jednu banku čistiti još tri sata. (Sugovornica 4)

A onda smo mi drugi posla tražili, di smo radili ka na crno.(...) Još sa strane, tako da.. Već kad smo došli tu, nismo tili kratiti vreme bezveze da stojimo, nega smo tražili posla, da bi tako i te subote radili i zarađivali. (Sugovornik 5)

Iako je većini sugovornika bolja zarada bila glavna motivacija za odlazak, jedna sugovornica koja pripada transmigrantskoj skupini navodi kako joj nedostatak posla nije bio primarni motiv odlaska. Glavni motiv bila bolja perspektiva, kao i partnerova želja za odlaskom.

Dakle, moji motivi su bili... Pa zapravo bilo je više motiva, mogla bi čak reći da glavni motiv nije bio nedostatak posla i nemogućnost zaposlenja u Hrvatskoj zato što sam završila rehabilitaciju, edukacijski rehabilitator sam. Tako da glavni motiv nije bija to, ali jedan od motiva u svakom slučaju bija... Nekakva perspektiva napretka, daljnjeg obrazovanja, opće radnih uvjeta. Znači prvo me je to interesiralo. S druge strane isto tako bolja plaća vani. I isto tako ljubavni motiv sam imala zato što tada moj dečko, sada supruga, je imao želju otić vani. On je diplomirani inženjer i nije bija zadovoljan u Hrvatskoj. I onda je bilo kao okej, mogli bi probati, zašto ne. Sad smo još mladi i onda smo otišli. (Sugovornica 1)

Teorija potiskivanja i privlačenja, push and pull faktori, daje odgovore na pitanja koji su to čimbenici koji potiču migracijske procese iz jedne države i koji su to čimbenici koji privlače migrante u zemlju odredišta. Lee (1966: 47-57 prema Mesić, 2002: 295) sistematizira potisne i privlačne faktore u četiri osnovne kategorije. Kod potisnih faktora to su promjene u prirodnom okruženju, čimbenici ekonomske naravi, politički čimbenici te socijalni čimbenici (odnosno osjećaj depriviranosti). Kod privlačnih faktora te četiri kategorije su bolje ekonomske mogućnosti u drugoj sredini, stjecanje bolje naobrazbe i bolji uvjeti rada, bolji životni uvjeti te odlazak za nekim tko je na bilo koji način privlačan (Lee, 1966: 47-57 prema Mesić, 2002: 295). Ono što je ova teorija u početku zanemarivala je osobna dimenzija percepcije migranta o zadovoljstvu života i osjećaju depriviranosti u zemlji porijekla. Socioekonomski status nije uvijek presudan kod motiva odlaska. Kako Mesić (2002) navodi, neka osoba može imati bolje socioekonomske uvjete od one koja se odlučila na migraciju, a osjećati veće nezadovoljstvo životnim standardom.

Dakle, možemo primijetiti određene sličnosti u odgovorima sugovornika kada govorimo o motivima odlaska. Dalmatinska zagora je tradicionalno emigracijsko područje. To je većinom ruralno područje gdje je vladalo siromaštvo i oskudica, a stanovnici su bili većinom nekvalificirani radnici (Dobrivojević, 2007). Možemo reći kako je i danas gospodarska nerazvijenost tog kraja jedan od glavnih potisnih faktora zbog kojih se mladi odlučuju na migraciju u Njemačku. Nadalje, prema odgovorima sugovornika možemo zaključiti kako su u tri slučaja privlačni čimbenici bili pronalazak posla i bolja mogućnost zarade. Kod dvije sugovornice privlačan čimbenik je bila osoba koja se nalazila u Njemačkoj, odnosno motiv migracije je bio spajanje obitelji. Kod jedne sugovornice, jedine visokoobrazovane, privlačni faktori su bili oni koji se tiču bolje životne perspektive te boljih mogućnosti za obrazovanje i profesionalni razvoj.

6.2. Integracija u njemačko društvo

Jedan od najvažnijih čimbenika i preduvjeta koji omogućuju integraciju u društvo primitka je pronalazak posla i osiguravanje smještaja. Pet sugovornika ima radno iskustvo u Njemačkoj. Sugovornica koja nema radno iskustvo je transmigrantica koja je otišla u Njemačku kod partnera nakon pet godina razdvojenog života te je po dolasku zatrudnjela. Ono što je zanimljivo je činjenica da su svi sugovornici imali nekoga tko im je pomogao pri dolasku u Njemačku, bilo u vidu pružanja smještaja ili pronalaska posla. Gastarbajterima su najčešće te

osobe pomagale u pronalasku posla. Osim dvije sugovornice koje su došle svojim partnerima, svi ostali pri samom procesu migracije iz Hrvatske u Njemačku oslonili su se na bliske kontakte koje su imali u toj državi.

Stanovala sam kod roditelje prvih pola godine zato što sam imala nju tu. I onda sam našla stan i onda je došao on. (...) A posla sam našla isto preko roditelje. Ona je tu u blizini saznala da ima jedan integracijski vrtić u kojem su uključena djeca s teškoćama. I rekla je, ajde, idemo svratit i pitat. I svratile smo i pitale je li traže radnike. Tada je moj njemački još bija jako loš i nisan imala sve papire riješene. Ali pošto oni imaju manjak stručnog kadra, ova voditeljica vrtića je rekla nema problema, kad završi ti tečaj jezika možete početi raditi kod nas i učiti će te s nama jezik i čekat ćemo rješavanje papira. (Sugovornica 1)

Radim u firmi di su moji, naša san posla priko ćaće, on mi je tako reć naša posla u Njemačkoj. (Sugovornik 2)

Kad smo došli gori to je bilo spremno, sređeno di ćemo se zaposlit. (Sugovornik 5)

Kad san doša iz Austrije, onda san se ja dopisiva sa ovim jednim roditeljom. A on je možda pola godine prije bija u „Mercedesu“, znaš.. I onda on meni kaže, pa čekaj ako je tako u Austriji, onaj, ja ću pitat ove šefove bili oni.. A u to vrijeme oni su tražili radnike.. I oni kaže ovo, ono... I ja u Austriji jedanput vidim dobija papire. I onda sam mora iz Beča ić u Zagreb na njemačko tzv. veleposlanstvo, ambasada kako se to prije zvalo. (Sugovornik 6)

U istraživanju *Migracijski potencijal Hrvatske- mikroanalitički aspekti* autori Božić i Burić (2005) ističu važnost obiteljskih i socijalnih veza pri donošenju odluke o migraciji i samoj migraciji. Pri odabiru potencijalnog odredišta migracije, ispitanici najčešće odabiru tradicionalna emigracijska odredišta hrvatskih migranata pri čemu je na prvom mjestu Njemačka. Autori navode kako nam taj podatak govori kako potencijalni migranti odabiru one zemlje i odredišta gdje već postoje migrantske mreže, kao i obiteljske i socijalne mreže koje bi im pomogle u samom procesu migracije i početne integracije u društvo primitka. To je slučaj i kod sugovornika u ovom radu. Dakle, oni su koristili svoj socijalni kapital koji im je pomogao u samom procesu migracije. No, osim čvrstih obiteljskih i prijateljskih veza, sugovornica koja

je došla u Njemačku partneru, također navodi kako joj je pri pronalasku posla pomogla žena s kojom je dijelila zajednički smještaj.

Tako san došla tu priko te žene, te Mađarice, koja je tu stanovala. Muž je moj š njezinin radio onda, oni su nas upoznali. Onda san ja š njon išla svaki dan, s tom Mađaricom, zvala se Lozika i unda bi ona mene od te ulice do bolnice uvik učila, nisan znala šta se to... Nisan znala reć Wiesbaden, Lisbaden, tako nešto. Ja san došla, tu san čistila. Kad san došla san čistila. I to je bila ka, rećemo... Ta bolnica pripada katoličkoj ovoj, njihovin, oni imaju te svoje domove za njegu, bolnice sve u njih ima to katoličko doli. Imala sam sriću. Ima si sve, sve oni imaju, znaš, svoje. I kad san tute došla, onda ona meni da mi idemo gori čistit, nisi zna ni čistit. Meni je to bilo teško, uzela onu mopu, drljaj vamo, drljaj tamo. Dođe taj, ne znaš jedne riči. A isto sam razumila kad kaze niks gut (nije dobro) (smijeh). I kad bi došla kući ja bi od te svoje muke mužu pričala, on kaže ma za sve san čuju, ali za čistit da baš ne znaš.. (smijeh). Tako san ti tute š njon radila, ona mi je puno pomagala, tako k meni priskakala, polu je ona to čistila, samo da ja tu ostanen. Onda san tute ostala neko vrime. (Sugovornica 4)

Uz osiguravanje i pronalazak posla u Njemačkoj, važno je i osigurati smještaj. U tom pogledu gastarbajteri i transmigranti se razlikuju. Gastarbajterima je smještaj osiguravala tvrtka u kojoj su bili zaposleni te su naknadno, produžujući boravka, tražili privatni smještaj. Ivanović (2012) navodi kako su naši radnici u Njemačkoj živjeli u lošim uvjetima te da je tek 1971. godine donesen zakon kojim se regulira pitanje smještaja radnika. Radnici su živjeli u tvorničkim domovima, barakama te vagonima, što potvrđuje Sugovornik 5. Nadalje, pri traženju stana Ivanović (2012) navodi kako dvije trećine stanodavaca nije željelo iznajmiti stan strancu zbog predrasuda. No sugovornici navode kako nisu imali takva iskustva. S obzirom na uvjete života u zemlji porijekla gdje je često nekoliko generacija stanovalo u malom prostoru, možemo reći da sugovornici nisu imali osobni doživljaj diskriminacije po tom pitanju jer su i sami navikli na loše životne uvjete u zemlji porijekla. Tome u prilog govore i motivi odlaska, od kojih je jedan bio i osiguravanje stambenog pitanja, odnosno izgradnja kuće.

E, je. Privremeno. Privremeno imaš smještaj. Privremeno si dobija smještaj i to bija je, ono.. Imaš struju, imaš toplu vodu, imaš kupatilo, imaš.. Sve ti je bilo sređeno. Ima si skromnu sobicu i tu si ti živija. Ono ka pansionić, jel tako. I onaj, bilo je sve na razini. To je nami bilo premija. Al san ja doša odavde sa centralnim grijanjem ili sa... (smijeh). A dobija sam tamo. (Sugovornik 6)

Bilo nas je četvero. Četri u tom spavaćem, ovome, vagonu. I to je bilo, velika mislim nadmorska visina. I to je bilo hladno dosta. I znaš, kad bi ležali uvečer, iako bi grijala ova grijalica od grijala, i sa strane, roba, sva bi se smrzla do ujutro. Nisi moga uopće trgnit tu robu. Ali, mi smo to tu radili zato šta nisu mogli strojevi tu ić, kroz tu planinu, znaš. Pa smo mi tu ručno kopali te kanale. (Sugovornik 5)

Za razliku od njih suvremeni iseljenici stanuju u privatnom smještaju, dok je u jednom slučaju smještaj u početku također osiguravala tvrtka u kojoj je sugovornik zaposlen.

Privatan smještaj, odnosno kuća nije zgrada nego baš kuća i bili smo prvi stanari u tom stanu. Znači niko prije nas, novoizgrađena kuća (smijeh). A imali smo sriću. Pošto je muž već tu bio duže vrime i preko toga istoga gazde di su oni radnici stanovali smo došli do tog novog stana. Jer je bio isti gazda kao i di su radnici, ovi šta su s njim radili i ova nova kuća, to je u biti njegova kuća i onda je to sve išlo priko njega. Tako da smo mi imali sriću. (Sugovornica 3)

To je bio je smještaj od firme, u stvari to smo mi privatno dobili još dok je ćaća moga napraviti da se ta soba pribaci na privatno. A inače ja dobijen smještaj od firme, al ne stojim u njemu jer mi je ćaća naša tu sobu, privatni smještaj, tako da ne moram plaćat nikom, plaćan sam svoju sobu. (Sugovornik 2)

Što se tiče boravišne vize i radnih dozvola, također postoji velika razlika između gastarbajtera i transmigranata. Ivanović (2012) navodi tri faze jugoslavenske migracijske politike. Prva faza odnosi se na razdoblje nakon Drugog svjetskog rata kada su migracije većinom bile ilegalne. Migranti su samoinicijativno pronalazili poslove u Njemačkoj preko poznanika i prijatelja. Druga faza nastupa nakon 1962. godine, nakon što su vlasti uvidjele da se velik broj jugoslavenskih migranata nalazi u europskim zemljama. Unatoč tome što su migracije do tada bile zabranjene, Ivanović (2012) navodi kako je prema procjenama u zapadnoeuropskim zemljama u tom razdoblju boravilo i radilo oko 110 000 Jugoslavena. Jugoslavenske vlasti su uvidjele da migracijski procesi poprimaju masovnu dimenziju te da nereguliranim položajem radnika država trpi štetu. Konačno, 1963. godine na snagu stupa *Uputstvo pri zapošljavanju radnika u inostranstvu*. To je bio prvi normativni akt kojim su jugoslavenske vlasti počele regulirati migracijske procese. Počele su se izdavati upute za odlazak. Njih su izdavale općine i mogli su ih dobiti samo nezaposleni i nekvalificirani radnici. Treća faza odnosi se na maksimalizaciju odlazaka na rad u Njemačku, kao i druge zapadnoeuropske zemlje. Jugoslavija otvara svoje granice 1965. godine i donosi niz zakona

kojim regulira prava jugoslavenskih radnika na radu u inozemstvu (Ivanović 2012). Prije samog odlaska na rad u Njemačku, radnici su morali proći liječničko testiranje koje se održavalo u Zagrebu. Sugovornici dalje navode kako je izgledao njihov odlazak u Njemačku.

Kad smo mi trebali ići za Njemačku, taj šta je posla nami garancije, mi smo morali doći u Zagreb i na konzulat njemački to ovjerit i pokazat sve te papire i od njih doli papire koje su trebali.. E, tako da smo mi od tog, od Zagreba, kad smo išli za Njemačku onda oni su nam dali sve te dokumente da možemo tamo zaposlit se, da će bit osiguran stan, da ćemo sve to imat tamo kao radnici. (Sugovornik 5)

(...)Ali poslije toga onda mora, taj formular napisat, oni ti moraju sve tvoje, sve tvoje osobnosti zapisat. Ko si, šta si, kako ,šta si po zanimanju, šta si onaj, onda si traži i vjeroispovjest i nacionalnost i državljanstvo i sve tako. (...). I sve to, i onda kad oni sve zavedu to ti to, onda oni tebi kažu kolika će ti bit satnica, koliko ćeš raditi, koje ćeš uvjete imat. Onda ideš na liječnički preglede da vide oni tamo jesi li ti zdravstveno sposoban, jeli tako.. (Sugovornik 6)

Za razliku od tada, Hrvatska je danas članica Europske unije u kojoj je omogućeno slobodno kretanje između zemalja članica. Vukorepa (2018) navodi kako u pravnom poretku Europske unije postoje brojne odredbe kojima su uređena prava radnih migracija za državljane članica Unije i za državljane trećih zemalja. Kada govorimo o državljanima zemalja članica Europske unije, važne su odredbe o slobodi kretanja radnika, o slobodi pružanja usluga, o slobodnom protoku roba i kapitala koje zajedno čine cjelinu usmjerenu na uspostavu jedinstvenog tržišta u Europskoj uniji (Vukorepa, 2018). Stoga Hrvatima koji odlaze na rad u Njemačku nije potrebna ni radna ni boravišna viza. Za razliku od vremena kada su gastarbajteri odlazili na rad u Njemačku, danas je procedura puno jednostavnija. Sve što su sugovornici trebali napraviti je prijaviti boravište pri dolasku u Njemačku.

To nije bilo problema nikakvih jer taman kad san ja išla, ja mislin, da je ljeto prije toga da su Hrvati imali... Ono da je Njemačka otvorila granice. Tako da sa radnom dozvolom nisam imala nikakvih problema i boravišnom, sve okej. (Sugovornica 1)

Kada govorimo o pravima koja migranti imaju kao strani državljani, svi sugovornici navode kako nisu primijetili nikakve razlike između njih i njemačkih državljana. Ta prava se odnose na zdravstvenu skrb, socijalnu skrb, mirovinsko, pravo na obrazovanje, ali isto tako i na razlike u plaćama između stranih radnika i Nijemaca.

Pa dobro u nas se plaća uvijek kreće, sve to ovisi o broju sati, koliko radimo. Naprimjer, ako radiš više sati više dobiješ. Ali dosta i porez skida u Njemačkoj, ali da san osjetio da su nan manje plaće u našoj firmi nego u ostalin, u nas su čak i više plaće nego u ostalin njemačkin firmon, jer ono, rade dosta manje sati u odnosu na nas. (Sugovornik 2)

Sve isto. Nikakve razlike nije tu bilo, niti je tu bilo, mislin ovaj, nešto šta nije bilo u redu. Sve je to išlo, kako je išlo Njemcin, tako je išlo i nama. Nije bilo razlike, ne, ne. Cijene su, mislim satnice su bile iste, sad zavisi kako je ko koji posa radija, ako je neko sa zanaton, normalno da je bija više plaćen, i tako. Ali sve u svemu je bilo, mislin nije bilo nikakvih problema šta se tiče, plaće su išle redovito i sve je to išlo. (Sugovornik 5)

Što se tiče prava na obrazovanje, sugovornica koja je otišla nakon partnera u Njemačku krajem šezdesetih godina navodi kako je tada pohađala tečaj za medicinsku sestru.

Onda san ja tute, išla san na taj kurs, u školu, ma ko će sad čistiti cili život, nego san ja išla na taj kurs nekako. Muž me onda gona, uveče bi išla, kad bi bilo. Bilo bi od četiri sata uveče skoro do devet, osam sati. To bi bilo... Na ti kurseve sam odala tako da buden ki pomoćna sestra, da više ne čistim. I onda ja više nisan čistila. Onda san tako to išla i onda mi je bilo super. Podigla mi se odma nama i plaća i sve. I onda sam tamo isto kod tih časni, oni kažu ti priđi k nami. Pa sam ja tu k njima prišla, to je bio kao starački dom, jedan fini starački dom. (Sugovornica 4)

Nitko se od transmigranata nije dodatno obrazovao u smislu prekvalifikacije ili dodatnog usavršavanja. Dvije sugovornice spominju integracijski tečaj kojeg su pohađale po dolasku u Njemačku kako bi naučile jezik. Integracijski tečajevi organizirani su od strane njemačke vlade u sklopu njihove integracijske politike kako bi se imigrantima omogućilo što brže i bolje integriranje u njemačko društvo. Sugovornici koja je visokoobrazovana njemački jezik je bio potreban kako bi dobila priznanje diplome. Druga sugovornica je krenula na tečaj te je planirala tražiti posao nakon što usavrši jezik. No, u međuvremenu je zatrudnjela i prekinula je pohađanje tečaja.

Da, da. Jezik sam išla na, zapravo, integracijski kurs. Ja mislim da još uvijek može za Hrvate, ono 5 dana tjedno, 5 sati dnevno. I tako, to je baš intezivni kurs pola godine i... A još sam privatno upisala dodatno za B2 da završim. (Sugovornica 1)

Učin, trenutno učin. Nisan još položila, došla san do levela B2, onda iman namjeru položiti, tj. učiti još za B2. I polagala bi za certifikat jer je lakše nać posa sa tim certifikatom. (Sugovornica 3)

Treći sugovornik koji pripada suvremenom iseljeničkom valu navodi kako do sada nije učio njemački zbog manjka vremena, ali i zbog toga što su mu radni kolege većinom Hrvati, odnosno Balkanci. Također, navodi kako planira učiti njemački zbog boljih mogućnosti koje mu se u Njemačkoj pružaju znanjem jezika, ali i zbog lakšeg snalaženja u njemačkom društvu. Njegovi razlozi zašto nije učio jezik vrlo su slični razlozima koje su imali gastarbajteri. Nitko od njih nije formalno završio tečaj njemačkog jezika. Glavni razlog tome je što im u većini slučajeva nije bio potreban.

Uzeli smo ti rječnike njemačke i onda si kašnje, mora si se malo potruditi. Bar osnovne stvari koje znaš da se moreš sporazumiti i šta ti treba oko kupovine, hrane, odjeće i tako svega. Tako da znaš uč u priču, u razgovor, tako da nije bilo problema. Kažem ti, dobro smo svatili i... Ne da smo savladali u potpunosti, ali nije bilo problema, moga si se snać i moga si razgovarati da bi te svak moga razumiti i nisi ima nikakvih problema kašnje. Ali, opet tu je bila najveća krivica šta smo mi u firmi bili opet sve sami Hrvati. Bilo je Njemaca, ali opet sve, šta ti je god, šta ti je tribalo... A bija nam je poslovođa isto Hrvat.. (...) I onda je on bija nami ka poslovođa i tako šta god ti je tribalo na poslu, sve si na hrvatski priča s njim. Nije triba... Al opet svejedno, bez obzira na to, opet si se ti trudiš da sve te stvari koje ti uzimaš i daješ njemu ili bilo kome, opet si mora znati na njemački kako se šta zove. (Sugovornik 5)

Ja sam to kroz posa, ja sam kroz godinu dana ove osnovne stvari san ovlada. Onda kasnije tijekom toga, naravski, interesiralo te to društvo, kupova sam novine, čita sam... Onda sam sedamdesetih godina, izlazili su filmovi njemački, Njemačka prije rata, kakva je, kakav je život bija. (Sugovornik 6)

Poznavanje jezika jedan je od ključnih čimbenika za uspješnu integraciju u društvo. Osim što migrantima olakšava svakodnevno funkcioniranje i snalaženje u novom okruženju, isto tako omogućava migrantima širenje mreže socijalnih kontakata. No, kao što je već navedeno, gastarbajterima u većini slučajeva radni kolege bili Hrvati, odnosno Jugoslaveni. Nerijetko je bio slučaj da su dijelili i zajednički smještaj. Svi sugovornici (gastarbajteri) navode kako su se družili isključivo s „našim“ ljudima. Sugovornica koja je radila u staračkom domu i nije imala kolege Hrvate navodi da se s kolegama družila samo na poslu, a van posla s Hrvatima.

(...) Sve s našim, e, e. A sa Švabon san se ja vako družila, iman ja i Švaba. Družili smo se vako na poslu, ali da san ja u kuću, nisan nikoga ja to zvala. Ja san imala svoje i šta ja znan, nisan se, eto. Na poslu smo se družili, rećemo družila san se i sa Talijankon, bile su mi isto drage, one su isto radile. Talijanka je radila pa Španjolka jedna, dvi Turkinje su radile. Ja di san radila imala san jednu muslimanku, ali cilo vrime, nisan ovaj... (...) Iman i danas te moje prijatelje koji dolaze tuten k meni. I danas još ko je živ, to dolazi k meni, s kim smo se mi družili. Mi se družimo i danas, to je ostalo stalno. I onda se oni to svrate ako idu tu, svako ima skoro vikendicu, svašta je nešto napravijo i sredijo. (Sugovornica 4)

Kao i gastarbajteri, i transmigranti se najčešće druže s Hrvatima. Sugovornik koji nije naučio jezik i kojem su radni kolege Hrvati, druži se isključivo s Hrvatima. Od dvije sugovornice, jedna se također druži samo s Hrvatima i to onima koje stanuju u istom mjestu gdje i ona u Hrvatskoj, dok sugovornica koja je visokoobrazovana ima šaroliko društvo.

Da, bili su još ovi vamo susjedi. Njegova cila obitelj je isto tamo. On nas je isto posjećiva tu i tamo i tako. Odali smo skupa u crkvu i tako. Družili se, onda poslije na kavu i tako. Ili mi bi otišli do Frane (prijatelj iz istog naselja u Hrvatskoj), Frano kod nas. (Sugovornica 3)

(...) Dosta je teško tu sa Nijemcima, barem nama, nekako uspostaviti taj neki trajni kontakt. Oni su dosta na distanci u početku, ali onda kad smo uspostavili kontakt, to je onda dosta kvalitetan kontakt. Tako da, ono, imamo poznanika dobrih Nijemca, ali to je ono isto jedno ili dva. Ovo ostalo su uglavnom kolege s kojima se, ne znam, jednom godišnje sastaneš radi posla i tako. A šta se tiče druženja s drugim ljudima, ne znan, Ivan, on ima prijatelje iz Kolumbije, iz Latinske Amerike (smijeh). Sa Hrvatima se isto vidimo. Zapravo, možda najviše kontakata imamo s Hrvatima kroz rodicu zato šta nas je ona upoznala s njezinim društvom. Tako da smo možda čak najbolji s Hrvatima. Ali imamo različito društvo. (Sugovornica 1)

Mjesta na kojima se sugovornici druže s prijateljima u slobodno vrijeme također nam govore o tome koliko su integrirani u njemačko društvo. Glavna razlika između gastarbajtera i transmigranata je u kvaliteti provođenja slobodnog vremena. Budući da je gastarbajterima glavni motiv bio uštedjeti što više novca i svoje slobodno vrijeme provodili su u skladu s tim. Tako sugovornici navode kako nisu često pohađali restorane i lokale.

Je. To je Bahnhof, šta bi oni rekli na stanici. Je, tu bi se najviše ljudi sreli, sastali i došli bi na piće i provedi nekoliko sati skupa kao koji su poznanici. I onda normalno, upoznaš tamo i druge ljude koje nisi prije zna ni poznavala. I tako da bi to onda, to bi postajalo jedno ka okupljanje i nekako raspoloženje bi se širilo među ljudima. Tako da bi se upoznavali. Ali je, to je najviše bilo na toj željezničkoj stanici. I tu bi se najlakše našli, tu bi se dogovorili di će se nać i susrest i provest tih par sati skupa i to. (...). A od nedilje bi onda tamo išli di su ovi imali lokale, naši ljudi. I u naše lokale. (...) Karte, karte bi se većinom igrale. Briškula, trešeta i to. E, sve po našem domaćem. (...) A malo, kažem ti, malo smo mi to išli zato jer sm mi naviše vrimena provodili na radnom mistu. (...) Što više ušparat i što više novaca da nosiš kući, e to je to. Jer nikakvi, mislim malo je ko, jer onaj ko je skita i oda taj nije donija kući ništa. Osta je šta se kaže bez gaća (smijeh). Ali mi smo računali, ovi svi sta su s menon radili, bili, normalno, mi smo svi šparali, čuvali, pazili i gledali na to da što više ušparaš i da se vratiš kući što prije. (Sugovornik 5)

Ma mogu ti reć da smo mi uvik radili, samo iz spavaćice, iz one spavaćice u radnu robu. (...) Nediljon bi mi izlazili, ali ja san teško, ja san morala subote i nedilje radit. I svece, jedino ka bi te zapalo ali... I kad te zapadne, oni se razbolu, tebe zovu na posa, a ti nisi zna nego si samo oda, et. A Luka je bio slobodan subotu i nedilju, onda bi on to se išeta i oda i tako. I ja kad san bila, ja san onda bila i preumorna. Dodeš kući, čeka te sve, nisi ima toliko volje ni odat. Onda smo imali, rećemo, išli smo po tin klubovima pa bi se sastajali, tada je bila i Jugoslavija. (Sugovornica 4)

Ivanović (2012) navodi kako su se gastarbajteri često znali okupljati na željezničkim stanicama. Tu su se mogli družiti bez trošenja novca. Također, to je mjesto svima bilo poznato jer su s tog mjesta putovali kući ili dolazili u Njemačku. Isto tako, to je za njih bio i izvor informacija jer je uvijek netko dolazio iz Hrvatske, odnosno Jugoslavije. Nadalje, Ivanović (2012) navodi kako su se migranti najčešće okupljali u jugoslavenskim lokalima gdje je svirala jugoslavenska glazba te su se najčešće igrale karte i šah, što navodi i Sugovornik 5. Za razliku od gastarbajtera, transmigranti provode slobodno vrijeme puno aktivnije. Iako se kod pojedinih sugovornika primjećuju slični obrasci provođenja slobodnog vremena, izlasci su puno češći nego kod gastarbajtera. Isto tako, nisu isključivo orijentirani prema hrvatskim lokalima i klubovima kao gastarbajteri.

Pa nekad odemo i u kafić, nekad smo i u sobi. Ako nemamo volje za otić vanka, budemo tu u sobi. Družimo se, igramo na karte, zezamo se. Otiđemo suboton ovako vanka, odemo na misu, ima naša misa gori. (...) Pa dobro, odemo nekad i u njemačke klubove, al nije to... Ono, kad ne razumiš šta piva onda nije to to. Odemo na ono šta nas zanima, interesira. (...) Njima ti je nepojmljivo kako mi ono plaćamo. Naprimjer, ono, za nas pet, šest ljudi turu, ako platiš, naprimjer, izađe ne znan cifra, sad otprilike, neman pojma... Njima je to nejasno kako mi to sve plaćamo, a oni sve plaćaju odvojeno. (Sugovornik 2)

Da, pa različito. Nekad se nađemo s ljudima, nekad odemo nas dvoje s bicikloma, pa bacimo đir u šetnjicu, pa... Zapravo, trenutno šta se tiče više slobodnog vremena bi volili malo više poraditi na tome, da postanemo malo aktivniji što se tiče nekakvih stvari. U smislu otić planinarit, otić negdi onako na dva dana baš. Dosta nam simbolično to izgleda, onako kavica do grada navečer, pivica i druženje, eventualno bicikla. Volilli bi malo više tih nekakvih stvari i slobodnog vremena ubacit. (...) Nije bitno, zapravo više izbjegavamo naše klubove nego šta ih tražimo, zato šta je to ono najčešće đir ono mala birtijica i to je to, znaš. Nema baš nekakav, ono... (Sugovornica 1)

Kada govorimo o subjektivnoj dimenziji integracije, odnosno o tome koliko se su sugovornici osjećaju ili su se osjećali dijelom njemačkog društva dolazimo do dosta sličnih odgovora. Svi oni se osjećaju kao stranci, ali na različite načine. Kod dva sugovornika mlađe generacije nepoznavanje jezika je najvažniji čimbenik zbog kojeg se osjećaju kao stranci u njemačkom društvu, dok sugovornica koja priča njemački navodi kako je imala taj osjećaj dok nije naučila njemački jezik.

Pa, možda mi je u početku bija taj osjećaj dok nisam jezik dovojno dobro znala. A sada trenutno nemam takav filing zato što se puno bolje mogu sporazumit s ljudima. Mislim, i dalje iman osjećaj da, ono... Tu i tamo mi se javi, ono, okej. Znaš ono, neko me sad malo krivo pogleda jer je skužija da san stranac. Ali u početku mi je puno više bija taj osjećaj. (Sugovornica 1)

A dobro, većin dijelon se osjećan ko stranac. Naprimjer dođeš u, u neki dućan ili ako se ne znaš sporazumit, ono... Malo ti bude glupo... Gleda te, razumiš ono... Ona ne zna koliko si ti godina ili odakle si porijeklom ili... Ona samo vidi da ti ne znaš

njemački. Ono, meni bude malo glupo, dvadeset pet godina, gledan u nju ko... Ne znan šta ću reć. (Sugovornik 2)

Za razliku od transmigranata koji navode nepoznavanje jezika kao najvažnijeg čimbenika zbog kojeg osjećaju nepripadnost njemačkom društvu, gastarbajteri taj osjećaj više povezuju s osjećajem privrženosti Hrvatskoj. Također, oni svoj boravak u Njemačkoj shvaćaju privremeno, kao zadatak koji moraju odraditi da bi se nakon toga vratili kući.

(...)Ti si doša u jednu Njemačku, to je ipak jedan stupanj civilizacije.. Onaj, di je vlada red, disciplina, a naročito odnos prema poslu. Ti moraš ispunjavat te uvjete, te kriterije, ti si jednostavno podložan.. Jer, to su ti okviri bili koji su postojali za svakoga, a ne samo za pojedinca ili tebe kojeg si doša, jel tako.. To su ipak drugačiji i ako je čovik bija... Nepoznavanje njihova načina života i njihova mentaliteta, nepoznavanje jezika, ali se u tim uvjetima, ima si te kriterije, ima si te okvire kako si se mora i ponašat, razumiš ti.. To ništa nije bilo, mnogi su to onaj, jednostavno prihvatili. Nu, nije jednostavno, ali su se trudili, moraš se truditi, jel tako. (...) Ako čovik nešto priređiva, nešto uzme za hobi, da mu je manje dosadno... Da se osjećaš manje izoliran, da se ne osjećaš neka osoba drugog reda, trećeg reda. Šta imaš ti? Ti imaš ovako. Ti imaš sebi posa, to ti je egzistencija. A ono drugo, u slobodno vrime, di ćeš ti bit, šta ćeš ti radit.. To ti je isto ka i ovde ka i onde. (Sugovornik 6)

Pa uvik se ti osjećaš ko stranac, nisi ti.. Ti si.. Pa da dođeš, svako se osjeća, nema to. More tebi govorit ko god oće da ti to.. Nije to to. Pa ja sad pričam sa ovim, pa njihovon dicon od ovih koji su tamo ostali.. To isto čazne uvik za svojin, nije to to.. Sad nisan ja rekla, prihvaća ono tebe. Sigurno da prihvaća te. Ali ima to isto, ako si i uda za Švabu, prihvaća tebe ta familija. Ja da, ne, nisan ja baš toliko u to sigurna. Oni jesu ljubazni.. Švabe, tute, i Ivanovi prijatelji. Oni jesu vako ljubezni. Ja isto tako, šta ja znan. Sve je to super i lipo, ali ja opet... Nekako ti to, ti se ne osjećaš da ti spadaš u tu grupu, eto. (Sugovornica 4)

Nadalje, svi sugovornici negiraju da su doživjeli nekakav oblik diskriminacije ili imali neugodno iskustvo zbog toga što su stranci. Upravo suprotno, sugovornici iz obje skupine naglašavaju ljubaznost Nijemaca.

Ne, ne pazi. Što se tiče nas Hrvata u Njemačkon, mi smo bili toliko cijenjeni i toliko su nas zavolili zato jer smo mi bili vridni ljudi, radišni i brzo shvaćali svaki posa

i rađu. I oni su to cijenili i oni su držali do nas, čudesa. Pa ovi glavni kancelar šta je bija u Minhenu, on je kad bi bilo za Tjelovo, on bi sve nas Hrvate, jer bi mi išli u procesiji, on bi sve nas Hrvate zva i pozva tamo da dodemo na gozbu na čašćenje. Toliko je on bija privržen za Hrvatsku. (Sugovornik 5)

Došla gori, ne znan njemački, šta san znala... U biti, znala san ono Al jer san ja i dalje išla vamo u Hrvatsku i to sve. Ja došla doli, uzela krivi bon za mobitel i sad zvala Duju (brat koji živi u Beču) kako ću ga zaminit... Brata, kako ću ga zaminit, a on kaže, a sad ti je prilika, ajde tamo bori se (smijeh). Ja šta ću, bio 15, 20 eura bon, iden ja nekako, mlatarat ću rukama nogama, to mi je bilo... Stvarno su mi pomogli, skužili.. Vide da oću, znaš, kako bi ti rekla... Baš su od pomoći svi di god san došla. I to kad san trudna bila, di god si doša ili doktor ili svagdi... Svagdi san ono mogla... Širon ruke su mi bile otvorene, jesan ono stranac (...) Ili san ja imala takvu sriću da san naletila na te takve ljude ne znan... Uglavnom, ja iman dobro iskustvo. (Sugovornica 3)

Kada je Njemačka šezdesetih i sedamdesetih godina pozivala radnu snagu u Njemačku najčešće su im davali ugovore na određeno vrijeme u trajanju od jedne do dvije godine (Molnar, 2012). Njemačke vlasti su imale zamisao da se radnici nakon isteka ugovora vrate u svoje zemlje porijekla te da ih zamjene novi radnici. Na taj način htjele su onemogućiti ostanak radnika u Njemačkoj. Iz tog razloga nije ni postojala integracijska politika koja bi olakšala integraciju migrantima u njemačko društvo. Njemačka je, kao i Jugoslavija, poticala održavanje čvrstih veza jugoslavenskih migranata u Njemačkoj sa zemljom porijekla o čemu će više biti riječi u nastavku rada. Isto tako, tada je velik broj jugoslavenskih radnika bio na radu u Njemačkoj tako da su migranti u većini slučajeva družili isključivo jedni s drugima i bili su vrlo homogena skupina. To je i prvi razlog kojeg navode kada govore o razlozima zbog kojih nisu naučili njemački jezik. Nije bilo potrebe za učenjem. S druge strane, danas je situacija poprilično drugačija. Njemačka ima razvijenu integracijsku politiku. Doseljenici se potiču na učenje jezika kao najvažnijeg preduvjeta za integraciju u njemačko društvo. Transmigranti navode kako znaju ili planiraju učiti njemački jezik. Nadalje, iako je i danas jedan od glavnih motiva sugovornika za odlazak u Njemačku bolja zarada i bolje mogućnosti, transmigranti imaju dosta višu kvalitetu života u odnosu na gastarbajtere, odnosno nisu štedljivi u mjeri u kojoj su bili gastarbajteri. Glavna sličnost s gastarbajterima je ta što se i transmigranti u najviše slučajeva družu s Hrvatima. Jedan od mogućih razloga tome su raširene migrantske zajednice Hrvata u Njemačkoj, kao i jezična barijera kod jednog dijela transmigranata.

6.3. Transnacionalna dimenzija aktivnosti hrvatskih migranata

Transnacionalna dimenzija aktivnosti odnosi se na sve one aktivnosti koje migranti poduzimaju, a koje nadilaze granice nacija i država, u ovom slučaju granice Njemačke i Hrvatske. Kao što je već u radu navedeno, razlikujemo četiri dimenzije aktivnosti- ekonomsku, socijalnu, kulturnu i političku. Ekonomska dimenzija transnacionalnih aktivnosti odnosi se na slanje doznaka iz Njemačke u Hrvatsku, odnosno pomoć obitelji. Nadalje, ta dimenzija odnosi se i na ulaganja u Hrvatsku u vidu obnove ili izgradnje kuća, kupovanja zemljišta i slično. Kada govorimo o gastarbajterima, možemo reći da je ekonomska dimenzija aktivnosti intenzivnija nego kod transmigranta.

Nije nije, svoju zaradu i plaću bi ja, išlo je sve iz firme na konto tvoj na njemačkoj banci. Onda ti kad bi iša kući, digneš koliko ti treba, koliko ćeš sa banke i onda nosiš vamo.(...) . I ljudi kad bi slali iz Njemačke obitelji, metne po sto maraka u pismo, i ne bi ih znali dobit. Vamo bi ih otvorili i uzeli novce sebi. I onda se to saznalo i niko više nije tako sla ni meća.(...) Ja bi posla novce. Ili bi donija ili bi posla po autobusu. (...) Svoj novac koji san ja ušpara i zaradija tamo, kad san počea radit ovu kuću onda san diga tu veću svotu. I kupili sve šta treba za kuću, cigle, ostalo, prozore, sve šta je tribalo. Tako da smo onda radili onda ovu kuću di sad stojimo. (Sugovornik 5)

Kuću smo u Stobreč. Najprije smo kupili, onaj, kad smo skupili oni novaca, onda smo ti novac, ovaj, digli tamo na banci, pa smo ga pribacili na pošti, tako da moremo isplatit to zemljište. Oko šezdeset tisuća maraka, bilo je isto skupo. Onda smo dali za taj plac skoro četrdeset i što smo prepisali, ja ne znan koliko smo mi para potrošili. Četrdeset tisuća maraka za ti plac. I onda smo jos dali deset tisuća što je neki porez, pedeset tisuća maraka. Ostalo nan desetak tisuća za trošak vratit se nazad i nešto podumente napravit. Eto, tako je bilo. I onda pomalo. (Sugovornica 4)

Sugovornici navode kako su većinom ulagali svoju ušteđevinu u izgradnju kuća što je i u skladu s njihovim motivima odlaska. Baučić (1971) navodi kako su migranti svoje ušteđevine koristili kako bi podigli svoj status u društvu i diferencirali se od onih koji ne rade u inozemstvu. To se manifestiralo kroz obnavljanje ili izgradnju kuće, kupovinu automobila, u opremljanju kuća. Ivanović (2012) također navodi kako su gastarbajteri svoje ušteđevine ulagali u nekretnine, u kupovinu ili izgradnju kuća, stanova i vikendica. Doznake su se slale kako bi se popravio društveni i ekonomski status njihovih obitelji te kao što navodi i sugovornik, novac

se slao putem pisama ili preko poznanika koji su putovali u Jugoslaviju (Molnar, 2012., Ivanović, 2012). Sugovornici koji pripadaju suvremenom iseljeničkom valu svega su nekoliko godina u Njemačkoj, no dvoje sugovornika navodi kako su obnavljali kuće u Hrvatskoj.

Pa obnavljamo kuću jer smo tek uselili, tako reć... Kuća je, kat smo tek izgradili i trebalo je sve novo napraviti unutra. Sad u Hrvatskoj trenutno ulažemo u kuću. Ima još tu radova... Uglavnom ide sada trenutno na kuću. (Sugovornica 3)

Pa dobro, obnavljali smo sad nešto po kući, ovu renovirali staru kuću. Ali da san u nešto novo ulaga, još nisan planira o tome jer ne znan koliko ću se zadržat sad gori u Njemačkoj. Sad trenutno... Ne znan još planirat toliko za dalje. (Sugovornik 2)

Treća sugovornica navodi kako trenutno ulaže svoj novac u svoje daljnje obrazovanje, ali navodi drugu ekonomsku transnacionalnu aktivnost, a to je financijska pomoć obitelji. Također navodi kako to nije redovito nego prema potrebi.

Pa da, ali ja nebi sad rekla da je to, ono, tipičan primjer ko šta ljudi zamišljaju da pomažem. Mislim, ako mi triba materi baš nešto kritično uskočim joj, ali nisu ni tu sad velika primanja. Znaš ono, da ćeš reć, evo ga, trista eura svaki misec šaljen materi. Znaš ono, ako je nekakva situacija da joj je potrebno uskočimo u svakom slučaju, ali ovaj ne sada redovito, jel. (Sugovornica 1)

Socijalna dimenzija transnacionalnih aktivnosti odnosi se na fizičko kretanje (odlaske u Hrvatsku) i održavanje kontakata s obitelji i prijateljima u Hrvatskoj. S obzirom na to da se radi od dva različita vremenska perioda u razmaku od skoro četrdeset godina i s obzirom na napredak tehnologije, očekivano je da transmigranti održavaju intenzivnije kontakte s bliskim ljudima koji su ostali u Hrvatskoj te da češće putuju kući. To su potvrdili i sugovornici. Tako transmigranti navode kako se s obitelji ili prijateljima čuju svakodnevno ili nekoliko puta tjedno.

Priko videopoziva i interneta sve ide sad. Svakodnevno, najčešće sa obitelji. S materon, ćaçon i s braton, brat isto nije tu. (...) S prijateljima isto. Je, čujemo se. A iman par prijatelja šta se čujem svakodnevno. (Sugovornica 3)

Pa ajmo reć, kad bi se... Pa, dosta često. Sa obitelji, ne znam, svako nekoliko dana. Svako tri, četiri dana. A sa prijateljima... Mogla bi reć zapravo nekako s vrimenon sve rijeđe, ali održavam kontakte. Recimo, ne znam, jednom, dva put tjedno se čujem

sa različitim prijateljima. I kad smo u Hrvatskoj u svakom slučaju se vidimo sa društvom. (Sugovornica 1)

Što se tiče gastarbajtera, oni su dosta teže održavali kontakte. Najčešće su kontakte održavali samo s obitelji. Komunikacija se na početku odvijala preko pisama. Kasnije, dolaskom telefona kontakti su se održavali i na taj način. No, pojava telefona u Njemačkoj nije značila i pojavu telefona u Dalmatinskoj zagori. Tako se i komunikacija preko telefona u početku odvijala otežano.

Pisma da, da. I napišeš i tako, ili kad neko ide. Eto, tako se čulo jedno za drugo. A najviše pisali, pisali. Nije svako ima telefon, nije to ko danas bilo. Ma ko će dat telefona, mi smo ga dobili i to zlatno smo ga platili. Išli bi u poštu, priko pošte. To ti je tako. A nije to bilo ni tamo svagdi, šta je tebi. Nije ni tamo bilo telefona ni oni, to svagdi. Nego u kakvi si stan. Ako si malo bolji stan tribaš ga malo bolje i platit. Onda si, rećemo, ima tute i telefon i parlatofon i to sve si ima. A majkemi, di si bija malo lošiji stan, di si gleda da više zašparaš, bilo je onaj, e. Eto ti. Ali sve u svemu bilo je eto, bilo je, bili smo zdravi pa smo fala Bogu sve to prijalali. (Sugovornica 4)

Ćaća i mater trpili mene i ja njih (smijeh). Ma je kasnije kad je onaj... Zva sam ja sestru uvijek u Split, onda ona njih zovne. Doli u Split, a ovdje nije bilo telefona, onda bi ja nju telefonski zovnija u Split, iako je tu ta veza bila Bože sačuvaj. Ali, vrtiš, vrtiš pola ure i onda dobiješ. I kažeš reci im da sam te zva i ovo, ono. Onda bi ona njih izvjestila. Onda sam kasnije i manje pisa kad je bija taj telefon. A prije, a bilo pismo. (Sugovornik 6)

Što se tiče fizičkog kretanja, odnosno odlazaka kući, i kod gastarbajtera i kod transmigranta dobiveni su različiti odgovori. Sugovornici gastarbajteri navode kako su Hrvatsku posjećivali od jednog puta godišnje pa sve do nekoliko puta godišnje.

A nekad jedanput, nekad dva put u godini. Ako nije bilo nekih slučajeva izvanrednih, znaš. Obično jedanput. Na godišnjem bi bija, doša bi dvi, tri nedilje se okupat i vratiti se nazad radit. Eto, to je to bilo. (Sugovornik 6)

(...) A onda iz Munchena smo dolazili više puta kući, za blagdane, kad bi bili oni... Za Uskrs, za Veliku Gospu i ono, sve ti dani koji su bili sveti, mislim, praznici državni i katolički. Onda bi dolazili kući po nekoliko dana. (...) A dok san prije bija gori kod Stuttgarta, e kod Frankfurta, onda se nije dolazilo kući nego kad odlaziš u treći

misec, dolaziš kući prid Božić. Tako da nismo mogli tada dolaziti. I to je bilo, te prve godine. Onda je bilo... I to je bilo teško i putovat. Malo je bilo, nije bilo saobraćaja košta je to danas. (...) Pa ti u vlak si se jedvo moga ukrcat. To je tolika gužva bila unutra, na nogama si sta, nemaš, kakvi sist, nego na nogama. I onda bi konduker proša kroz vagone pogledat karte. To je bilo stvarno strahota i užas ko to nije doživija i vidija, to ne može niko... (Sugovornik 5)

Sugovornici transmigranti također daju različite odgovore kada govorimo o putovanju kući. Dva sugovornika navode kako u Hrvatsku dolaze dva puta godišnje- ljeti i zimi, dok treći sugovornik navodi kako češće dolazi kući.

A prema godišnjemu od muža. Liti i zimi. Malo duže zimi, pošto zima bude loše vrime, onda malo duže zimi. Inače dva tjedna liti. Liti imamo dva tjedna, a zimi sve zavisi od vrimenta. Jer on radi vanka, onda kakvo je vrime, tako se ravnamo. (Sugovornica 3)

Pa, godišnje u prosjeku četiri puta, pet, ovisi kako kad. Ako ima nekih događanja dođen i češće puta, jedino na lito i za božić iman dva tjedna, to uzmemo godišnji. (Sugovornik 2)

Kada govorimo o kulturnoj dimenziji transnacionalnih aktivnosti, ona se odnosi na sve kulturne sfere života migranata pomoću kojih oni održavaju vezu za Hrvatskom. Kada su gastarbajteri dolazili u Njemačku, hrvatske udruge nisu ni postojale. Tek s većim brojem migranata koji je pristizao na rad u Njemačku otvarali su se hrvatski centri, hrvatski sportski klubovi, organizirale su se mise na hrvatskom jeziku i slično. Sugovornici navode različite aspekte kulturno zabavnog života u kojem su sudjelovali, a koje možemo prepoznati kao kulturne transnacionalne aktivnosti. U ovom dijelu, prvo ćemo navesti kulturne aktivnosti gastarbajtera te nakon toga transmigranta. Za početak, svi sugovornici ističu važnost hrvatskih katoličkih misija kao najvažnijeg okupljališta Hrvata u Njemačkoj te navode razne aktivnosti koje su provodili.

(...) Znaš di su se Hrvati najprvo okupljali? To ti je bila hrvatska katolička crkva. To je, jedino to. Ima misa, hrvatska misa tu i tu, a bilo je na dva, tri mista, znaš. (...)E onda smo mi kasnije u hrvatskom katoličkom centru, kad je se taj centar počejja malo razvijat, dolazila su dva, tri svećenika. Djelovala su tu kulturna društva, hrvatska,

Vladimir Fran Mažuranić. Onda je bila folkolorna skupina, onda je bija crkveni zbor.
(Sugovornik 6)

Je, nediljon i blagdanin, hrvatskim, ovim katoličkim. Kad bi bili ja san ti svaki put iša na misu i čak sam u zboru piva jedno petnaest godina u Munchenu. Petnaest godina. I onda smo mi išli i nastupali smo po Njemačkon, po drugim župama i drugim gradovim i kao zbor crkveni. (...) Ja bi iša kad bi završija posa i prisvuci se i u hrvatski dom, tamo probaj šta će se pivat koji, za nedilju i za druge ostale blagdane i tako.
(Sugovornik 5)

Sad kad smo kod te misije.. Moj ti je Ivano iša, iman ti ja sve te njegove, pričesti.. Tu ti ima u Wiesbadenu, crkva, imaš sve ko ti.. Kao očeš ti tute u crkvu.. I slušaj sad ovo (smijeh). I sad moj Ivano ti je tu oda, ja san njega, on bi iša na vjeronauk i onda je naš svećenik iša i u školu. (...) Iša na taj vjeronauk od prvog razreda. Na vjeronauk u crkvu, sve oda, sve smo obaveze.. Prvi gastarbajteri, to.. Prva krizma je bila u Wiesbadenu. (...) Ja kad san došla, di smo, jesan ono u Frankfurt, di san došla, e u Frankfurtu meni se čini da san bila, e tamo negdi. Išli smo tamo i onda vidin prvi gastajbarteri, onda vidin i Ivana. Bilo ih je koliko, bile one dvi curice, bilo ih je šest, sedan.. Prvi kaže gastarbajteri u Essenu, to je Ivano š njima. Prva generacija. (Sugovornica 4)

Nadalje, jedan od sugovornika bio je suosnivač i predsjednik kuglačkog kluba *Kroacija* koji je osnovan 1977. godine. Navodi kako su kuglački klub osnovali uz pomoć hrvatskog katoličkog centra koji je u to vrijeme djelovao u Berlinu te opisuje kako su je proteklo osnivanje hrvatskog kluba i kakav je bio odnos s jugoslavenskim centrima koji su djelovali u Berlinu.

Onda smo mi ka onaj, sedamdeset sedme, kad smo se mi osnovali kao bowling klub Kroacija. (...) Ali, kad smo mi osnivali klub, da oni ne bi to nazvali nesto ilegalno, onda sam ja iša kod ovog fratru. Fratar je bija ovde iz Posušja (...). Ja sam reka fratru ovako, onako, moramo nešto. A mi smo išli kod njih gore, kod njih tamo (jugoslavenski centar). Pa ima ovo, ono. (...) A opet ti je ono nekako čovik sigurniji kad si u društvu više ljudi kad to pišeš, a ne kad si sam. Pa neko će te uvik nešto ispraviti, nećeš sve faliti. Tako sam ja onda da ovome fratru, fratar se isto konzultira sa svojim, razumiš ti. Nije ni on tija sam. Tako da je on da njima taj izvještaj. To je izvještaj o osnivanju kluba, on im je napisa. A ja sam to fotokopira i posla njima (u jugoslavenski centar) preporučeno. Onda on mora potpisat da je pridiga, ne može kazat nismo mi dobili ništa. Jer ako ga

nisi dobija onda će se vratit nazad, jel tako. Tako sam ja.. I to je bija taj odnos, ali sam mora njih informirat. (Sugovornik 6)

Kuglački klub *Kroacija* osnovan je 1977. godine uz pomoć hrvatske katoličke misije u Berlinu. Iako je taj klub, kako navodi Sugovornik 6, bio dio njemačkog kuglačkog saveza, morao je dobiti odobrenje jugoslavenskih vlasti za djelovanje. Sugovornik 6. navodi da je izvještaj o osnivanju kluba poslao preporučenom poštom jer je na taj način mogao dobiti potvrdu da je jugoslavenski centar primio izvještaj te je samim time djelovanje tog kluba bilo legalno (budući da je klub bio prijavljen). Kao što možemo vidjeti iz izjave Sugovornika 6. odnos sa jugoslavenskim centrima bio je kompliciran te prožet političkim konotacijam o čemu ćemo nešto više reći u nastavku teksta. Što se tiče organiziranih proslava nacionalnih praznika i koncerata pjevača, to je u većini slučajeva bilo organizirano od strane jugoslavenskih centara. Sugovornici navode kako su pohađali takve manifestacije. To bi se obično organiziralo u velikim dvoranama te bi velik broj jugoslavenskih migranta prisustvovao proslavama.

Onda se mi skupi u jednu veliku, rećemo ko u nas Arena doli sta ima, u halu veliku. I tu bi se pjevali sve poznati oni pjevači, e, e. I onda bi se mi tu onda sastadali, stadala bi se nako, s kim se ti nako dobro slažeš i družiš i tako. (...)I tu bi mi išli i tu bi se skupili, sva ona naša od gastabajtera dica. To bi bila velika puna sala. To je bilo srpske nacionalnosti, puno njih bilo, Srba tute i tojizi. Pa dobro, to su sve za nas bili fini ljudi, mi smo se nako, je li, poštivali ono između sebe i šta...To je bilo muslimana, to je bilo svega. To bi bile pune sale. I onda su se tu dica, od tih gastarabajtera, tu dicu skupi, onda tu dica idu na tu binu pa onda recitiraju i pivaju, curice plešu, dečki plešu. Ivano (sin) je moj na svakom bio recitira. Bože, pa sićam se s onom kapicom sa zvjezdicom najsmišnji bio (smijeh). (Sugovornica 4)

Jugoslavija je tada poslala sebi te ljude koji će kao otvarat našu muziku, ka bit će naša glazba, bit će ovo, bit će zabava. A oni su uvijek jednom godišnje slali ove... Radio stanica Zagreb, Radio stanica Sarajevo, Ljubljana, ono ka sve republike bi poslale jednog pjevača i organizirala bi se jedna velika koncertna dvorana i tu bi se nas... Ti moraš platit kartu, jel tako. Ali bi dolazili iz svih krajeva, znaš. (Sugovornik 6)

Praćenje medija i dešavanja u Hrvatskoj također je jedna od kulturnih transnacionalnih aktivnosti pomoću kojih su migranti njegovali veze s Hrvatskom. Iako u tadašnje vrijeme tehnologija nije bila na nivou na kojem je danas, migranti su se na razne načine trudili da budu upoznati s dešavanjima u Hrvatskoj. Osim novina, kasnije radija i televizije, u početku su o

događanjima saznawali i preko poznanika koji su putovali kući, kao i putem pisama, odnosno kroz komunikaciju s obitelji koja je ostala u Hrvatskoj.

To ništa, čak ni jugoslavenske nismo mogli slušati zato jer nismo imali ni radija ni televizije u početku. Jedino preko novina. Onda uzimali bi novine na željezničkoj stanici, jugoslavenske, Slobodnu Dalmaciju, toga je bilo. (...) I onda kad bi neko došao od kuće, normalno. Ljudi su odali i išli kako bi ko mora, i tako, prema potrebi. I onda normalno kad se sastaneš s njima i pričate, i on sam i šta se desilo, kako je bilo, šta je sve učinjeno. I tako preko tih ljudi koji bi dolazili vamo od našeg kraja da bi sesaznale te neke stvari koje nisi možda znao prije. (...) E, e, i onda kasnije kad smo dobili mobitel i to, onda je već drugčije išlo. Telefon, pa preko telefona zvat, onda je već bilo drugčije i bolje. Išlo se malo naprid i tako. Televizija isto je bilo naših vijesti, slušali smo svaku put uveče preko radija dok nije došla televizija. E tako da si bijaš uvijek informiran šta se vamo događa i šta se sve čini šta se sve radi. (Sugovornik 5)

Muš je uvijek kupovao novine, naše novine. Kako su se ono zvali... Mi smo Slobodnu Dalmaciju i Arenu naše, to smo uvijek kupovali. Ali najviše je kupovao Slobodnu Dalmaciju. Više te drugo toliko nije ni vuklo. Jedino ovo ovdje. A vuče te da si bliže toga da si rođen. Dalmacija, to smo. Onda ona Arena bi se zvala neka, ono... I bilo je u njoj ka ono, svašta. Ovo se trevalo, ono se trevalo. (Sugovornica 4)

Iz navedenog možemo primijetiti su gastarbajteri dosta intenzivno održavali hrvatski kulturni život u Njemačkoj te da su sudjelovali u njemu. I jugoslavenske vlasti su ulagale puno truda i resursa kako bi omogućili kvalitetan kulturno zabavni život svojim privremenim radnicima u Njemačkoj i na taj način poticali migrante na održavanje čvrstih veza s Jugoslavijom. Za razliku od njih, transmigranti navode kako u puno manjoj mjeri sudjeluju u kulturnim aktivnostima koje bi mogli povezati s transnacionalizmom. Pohađanje mise na hrvatskom jeziku i dalje je važno hrvatskim migrantima u Njemačkoj pa tako dva od tri sugovornika navode kako pohađaju mise, dok treća sugovornica navodi kako ne pohađa misna slavlja, ali je u sklopu hrvatske katoličke misije u Hamburgu pohađala zaručnički tečaj.

Da, da. Tu smo išli na zaručnički tečaj kad smo išli. Ali ovaj, nismo inače baš redoviti u crkvi. Ali hrvatska katolička misija je tu dosta ovaj... Mislim, koliko sam skužila tu i tamo kad smo otišli u crkvu, dosta ljudi ide. I to je i aktivno i sve to je ljudima drugima koju su tu dosta bitno, ali nama nije toliko. (Sugovornica 1)

Nediljon odemo na misu, ima u tri sata, u tri sata popodne bude, i traje do 4 ipo, normlano sat vremena. Odemo na piće i opet se družimo, s mise ovi šta budu, opet su svi naši. Dok gori u Hamburgu, smo , mislin opet smo bili svi naši tu, bilo nas je dosta manje, gori bi bila u pode misa i u tri al nije na istome mistu bila. Dobro aj vamo doli ova župa kod nas doli di mi odemo na misu, oni su ono, znaju organizirat putovanja za Rim ili tamo za.... za... Francusku ono svetište u Lourdeseu, za naše ljude, pa na primjer od četvrtka pa do nedilje, organiziraju oni ta tri dana. (Sugovornik 2)

Kada govorimo o hrvatskim udrugama u Njemačkoj, jedna sugovornica navodi kako zna jednu, hrvatski klub "Croatia", ali da nije uključena u njihov rad i aktivnosti jer je to ne zanima. Preostalih dvoje navode kako ne znaju za nijednu takvu udrugu u njihovom mjestu stanovanja. Jedan sugovornik navodi kako je jednom prisustvovao jednoj takvoj manifestaciji, ali u drugom gradu.

Da, postoje hrvatske udruge. Ne znam... Croatia i neke, ali mi njih ne posjećujemo. (...) Budu neke folklorne večeri, dovedu neke pjevače iz Hrvatske isto. Recimo, nije baš u smislu književne večeri ili tako nešto, mislim da to baš nema (smijeh). Ali, folklor i dalje je opstao. (...) Ja sam bila jednom i to je to. Baš da ćemo mi otić i gledat kad je to i ciljano tržit ne. (Sugovornica 1)

Pa doli i baš nema, to san jedino gori Stuttgart i Frankfurt čuo da ima. Ali bija san samo jedanput u Frankfurtu, kad je bila ona Hrvatska noć. (...) Pa bili su isto i Škoro i Mate Bulić, sve ovi naši pjevači. To ti bude 18.11 ja mislin. (...) I onda, a bude isto dobro, izademo, bude sve ko kod nas. Al što god, što god mi organiziramo, bude ti isti mentalitet ko i vamo. Jer, koliko ti god budeš gori u Njemačkoj, nikad ti neš pokupit taj njihov... Kao moš naučit jezik, ali njihov karakter da ćeš pokupit teško. (Sugovornik 2)

Nadalje, kada sugovornici govore o praćenju medija i saznanjima o događanjima u Hrvatskoj, teško je napraviti usporedbu transmigranata i gastarbajtera. Živimo u dobu u kojem su nam sve informacije lako dostupne. Danas, uz razvijene informacijsko komunikacijske tehnologije, gotovo je nemoguće ostati „izoliran“ kada govorimo o vijestima i dešavanjima u svijetu. Tako i sugovornici navode kako informacije o dešavanjima u Hrvatskoj najčešće potražuju *online*, putem raznih novinskih portala. Osim portala, jedan od sugovornika navodi da informacije dobiva i putem televizije na kojoj imaju hrvatske programe.

Pa novine pročitamo, preko interneta. Jutarnji, Večernji. Kad naletim. (...) To isto ovako kad naletim na novine pročitam šta se zbiva, al nekako iman osjećaj da nema puno razlike (od onda kad je napustila Hrvatsku). (...) Kad pročitam nešto onda se svaki put zapitam jel se stvarno želim vratit u Hrvatsku. Ali ono, kad pročitam novine vidim usput šta se događa, ali isto ne pratim aktivno šta se zbiva. (Sugovornica 1)

Priko interneta sve gledan, više čitan nego šta gledan. Slobodna Dalmacija, 24 sata, ovi naši vamo, Dalmacija news, Ferata. Svakodnevno, proletiš, vidiš. Vidiš šta ima, osmrtnice (smijeh). To suprug radi pa je prišlo u naviku i meni. Pogotovo kad si gori, a kad dodes kući vamo, zaboraviš, ne ulaziš.. Kad će mi past na pamet uč kad san vamo doli. (Sugovornica 3)

Pa nađen na googlu, utipkan u pretraživanja. Uđen na Slobodnu Dalmaciju, utipkan nekad osmrtnice, kad se stin, možda par puta tjedno. (...) Serije ne gledan, gledan većinon ove kvizove, Potjeru i ove. Mi imamo našu televiziju tamo imamo sve programe, imamo radio naš. Imamo sve naše, jer to smo naručivali gori u jednoga ovoga u Zagrebu. Imamo bosanske, hrvatske, srpske. Pratin ono svaki dan, ko kad san vamo iman sve ove programe, pratin HRT1, a ove sve šta me zanima. (Sugovornik 2)

Još jedna dimenzija transnacionalnih aktivnosti je ona politička. Ona se odnosi na glasačko pravo, članstvo u političkim strankama, pomaganje zajednici putem donacija i slične aktivnosti. I u ovom dijelu prvo ćemo se osvrnuti na političke transnacionalne aktivnosti gastarbajtera te nakon toga transmigranta. Za početak, u ovom dijelu valja se osvrnuti na prethodno navedene kulturne aktivnosti gastarbajtera. Kada govorimo o kulturno zabavnom životu, odnosno manifestacijama koje su organizirali jugoslavenski centri, važno je istaknuti kako svi sugovornici navode kako su oni bili prožeti političkom notom.

Promatrali ko se s kim skuplja, to je toga bilo u to vrime. To je se gledalo, to je se dolazilo. Jer nikad ne znaš, šta je on. Uvik bi tuten bila najmanje dva, di su okupljanja velika. Otoga smo se mi uvik, išli bi ća. Micali smo se više. Jer je tu je najviše bilo ovi naših. Ja ih dobro poznan. (...) Čak je dolazilo mome mužu i ovde. I ovde su dolazili ovdalen. Jel vi tamo, s kin se vi tamo sastajete, ispitivalo bi ga. Nije to bilo, kad je bija komunizam, nije to bilo baš... (Sugovornica 4)

Bilo ti je tu puno špijuna koji su špijunirali i pratili ko se s kim sastaje, di ko dolazi, šta se tiče tih imigranta. znaš. (...) Mora si otvorit dobro oči ko te gleda i s kim

si. Pa i oni koji je s tobom radija, a nisi zna da je on taj i takvi i da bi ti to sve isto činija i radija. I s tebon je bija radija, i s tebon je spava isto i onda si tek kašnje sazna da je bija špijun. Je, je.. To je toliko, toliko su oni uveli tih svojih agenata da prate nas tamo radnike i tamo ljude iz bivše Juge. Kud se ko kreće, ko se s kim sastaje, ko s kim ide. (...) Jer ja znam, baš je tamo u Minhen u kod te crkve bilo i sad ovaj.. Ne znam ko je dolazija, bija je Kićo, oni pjevači, oni su pivali. I sad, ja znan, ono muzika svira, sve živo, i ja znan da san ja prvi uzeja i poveja kolo kroz one gledatelje sve. Jer ja san na to iša da se dokažen da oni vide, neka oni misle da san ja tu, na toj strani, ali ja u sebi, u srcu san nosija sasvim drugo. Tako da san ja tija dokazat, da se ne bi slučajno padalo na sumnju, da me ne bi crno gledali. (...) Mene nije niko nikad, niti pita za mene, nit me osuđiva, nit san ima ikakvih problema. (...) (Sugovornik 5)

Kao što smo već u radu naveli, Jugoslavija je poticala održavanje čvrstih emocionalnih i ekonomskih veza s državom iz dva razloga. Prvi razlog je bio taj što su migranti slanjem doznaka u Jugoslaviju bili važan izvor strane valute za državu. Drugi razlog je bio smanjiti utjecaj i podložnost jugoslavenskih migranta političkim migrantima koji su se nalazili u Njemačkoj (Molnar, 2012). Isto tako, Molnar (2016) navodi kako su jugoslavenski klubovi u Njemačkoj bili pod nadzorom jugoslavenskih vlasti te su koristili politički utjecaj. Jedna od zadaća tih klubova, kao i Informativnih centara bila je poticanje patriotizma na razne načine. Tako su se migrantima dijelili razni časopisi, brošure, letci, knjige, gramofonske ploče, jugoslavenski grbovi i zastave kao i slike predsjednika Tita (Ivanović, 2012). Drugi vid političkih transnacionalnih aktivnosti je slanje pomoći domovini ili lokalnoj zajednici. Sugovornici navode kako se pomoć lokalnoj zajednici najviše slala za vrijeme Domovinskog rata. No, osim tog razdoblja sugovornici navode kako su redovito slali donacije u Hrvatsku preko hrvatskih katoličkih misija.

Onda kad je počea taj nesritni rat, to je za nas bilo grozno. Mi smo samo na televiziji ćulili i gledali kako ćemo našem narodu pomagat. Ja san odala pa bi skupljala, srića san bila tu di jesan, pa san mogla i zavoja i svega. Pa smo dizali novaca, pa ljudi su dizali kredite pa su davali to kad bi se skupilo. Znaš, ko nije ima. Davalo se za Hrvatsku, za ti jadni rat, jadni naš narod. Mi smo to gledali i tugovali da ti ne mogu opisat. Eto, to je tako grozno nama bilo tamo po tuđem svitu. (Sugovornica 4)

E doša bi neko iz Hrvatske i onda bi se tako sastali i našli i onda bi ko oće, neko dvi, tri pet tisuća maraka. Ono za vrime rata kad je tribala pomoć da se kupi i namakne

oružje tako da je.. Stvarno su se ljudi odazivali i sve. Ja nikad nisan tražija da mu daju one potvrde ni ništa koliko san moga da od srca i to. A neko je to da malo i tražija dam u se da mu se napiše. Ima ljudi svakavih. (Sugovornik 5)

Kako ne, u hrvatskom katoličkom centru. Uvik su se slali po Bosanskoj Posavini, po Slavoniji tamo od Iloka, priko đakovačke katedrale, zagrebačke prvostolnice, Crkva na grobniku, Svetoga Tripuna u Boki kotarskoj, priko cile Hercegovine, priko Bosanske Posavine, Bosne Sreberene... To se onaj, koliko sve crkava... Evo ovde kod nas, za veličku crkvu sam da, za otočku crkvu, za jabučku, za grabsku, za triljsku, za sinjsku... (...) Ja mislim, ne znam koliko tih crkava točno, ali nizam bija da nizam bar da pedeset maraka, a nekima i sto i više, znaš... Evo sad, na primjer, u veličku san da trista, u jabučku dvista, u grabsku sam da... A tako u otočku sam da sto, u triljsku sto, u sinjsku sto... Mislim, nisu to neki novci, e, ali kad bi ih.. Tako reć svake nedilje se to, ajde ovo društvo ovo, ono..Ajmo nešto prikupit, ajmo nešto poslat, uvik je to se tražilo to materijalno, e. Štaš ti sad, neš ti sad kupit tamo deset kila cukra ili deset kila kave, nego ćeš dat sto maraka i to je to. A nekda više, nekad manje, ali tu je to. (Sugovornik 6)

Sugovornici su imali i glasačko pravo dok su bili u Njemačkoj. Dva sugovornika navode da su koristili glasačko pravo za vrijeme boravka u Njemačkoj. Jedan sugovornik daje zanimljiv podatak o prvim demokratskim izborima koji su održani u Hrvatskoj.

Znaš kad su bili ovde prvi izbori, demokratski izbori.. Onda sam ja iz naše Župe letija sam... Iz kompletnog Berlina. Ja sam bija, od ciloga Poda, Velića, Vraboča, Graba, Krivodola, vamo Jabuka... Sam sam ja bija... A iz Dobranja je letilo trideset ih (smijeh). (Sugovornik 6)

Uspoređujući gastarbajtere s transmigrantima možemo reći kako su kod njih transnacionalne političke aktivnosti zastupljene u puno manjoj mjeri. Jedan sugovornik navodi kako je pomagao lokalnoj zajednici tijekom boravka u Njemačkoj te da se pomoć prikupljala putem hrvatske katoličke misije.

A dok san gori stvarno je bilo slučajeva priko mise... U biti, svaka misa, kad bi došli na misu, fratar uvik aj ko ima voliko, noliko... Al stvarno uvik, ozbiljno (smijeh). Neki ljudi više nisu tili dolazit, kaže svake nedilje se pita za nešto vamo u Hrvatskoj.. Al pretežito su to gori krajevi Banja Luka, ili Slavonski Brod. Nisan nikad čula za

Dalmaciju nešto nego je većina za one gore jer mislim da je većina Hrvata šta je gori u Hamburgu došlo od sjeverne Hrvatske. (Sugovornica 3)

Nadalje, nitko od sugovornika nije učlanjen u nikakvu zavičajnu udrugu ili političku stranku. Sugovornici također navode kako nisu koristili svoje glasačko pravo u Hrvatskoj od kada su otišli u Njemačku. Ističu kako ih politika ne zanima. Na pitanje o mišljenju o tome trebaju li uopće Hrvati koji žive izvan domovine imati glasačko pravo sugovornici daju različite odgovore.

A ne, mislim da ono trenutno dok nisam u Hrvatskoj da ne bi trebala odlučivat šta će se zbivat u Hrvatskoj (...).I moje mišljenje je da bi trebali bit više ljudi koji žive vani koji malo, ili se... Ili bi se trebali raspitat uopće za koga glasaju ili onda uopće ne bi trebali glasat ono, a ne na račun stare slave jednostavno otić glasat. (Sugovornica 1)

Pa, ako ulažeš i pridonosiš državi. ja mislin da bi onda triba imat pravo, da. Ako imaš tu kuću ili ako imaš tu nekoga svoga, opet uzdržavaš, opet šalješ određenu svotu novca za održavanje ili za popravke ili za bilo šta. Po meni bi onda tribalo bit da se može glasat u... Po meni bi tribalo bit pravo da se može glasat u Hrvatskoj, al ja svakako nebi izlazija da mogu glasat. (Sugovornik 2)

Zašto ne, za bolje sutra da se prije vratim kući (smijeh). (Sugovornica 3)

S obzirom na složenu političku situaciju u Jugoslaviji u to vrijeme, uzimajući u obzir da je u to vrijeme hrvatska politička emigracija također djelovala u Njemačkoj, i na kraju Domovinski rat razumljivije su intenzivne političke transnacionalne aktivnosti gastarbajtera. S druge strane, kako je već navedeno u radu, jedan od razloga zašto mladi napuštaju Hrvatsku je razočaranost u političke elite (Jurić, 2017). Možemo zaključiti kako mladi gube interes za politiku i politička zbivanja u Hrvatskoj te samim time i slabije sudjeluju u političkoj dimenziji transnacionalizma. S druge strane, dvoje sugovornika smatra kako bi trebali imati glasačko pravo u Hrvatskoj za vrijeme boravka u Njemačkoj što možemo prepoznati kao jedan vid povezanosti s hrvatskim društvom.

6.4. Povratak u Hrvatsku

Prema motivima odlaska u Njemačku, možemo zaključiti kako je gastarbajterima povratak u Hrvatsku bio sastavni dio plana migracije. Dakle, njihov cilj je bio zaraditi novac kako bi riješili neka egzistencijalna pitanja i nakon toga se vratiti kući. No, kod sva tri sugovornika povratak u Hrvatsku odužio se do njihovog odlaska u mirovinu. Sugovornici navode različite razloge zbog čega je to tako.

Najprije je muž mislija kratko vrime. Ajd, ostat ćemo kratko vrime, on danas sutra, to se odužilo devet godina. I ja govorila, ajmo, ić ću i ja š njin, a on to, ajde šta ćeš, vratit ću se, ne. I sad kad san ja rodila Ivana, meni se više nije ni išlo. Et, nije mi se ni išlo. Al njemu šunilo, amo. I dobro da san otišla. Eto, to ću ti reć. (...) Da je on (sin) tamo osta, da je on to želija, more bit, ko zna, da bi i mi možda još tamo bili. Al on nije volija nikako Njemačku, nit je voli danas, eto. Ja to vidila nisan. Pa dobro, nije, lipše je ovde, nema nigdi lipše neg ovde, eto ti. Ti odaj, sve to kaže je, nije to. Kod kuće je najlipše. (Sugovornica 4)

Ali mi smo računali, ovi svi šta su s menon radili, bili, normalno mi smo svi šparali, čuvali, pazili i gledali na to da što više ušparaš i da se vratiš kući što prije. Jer niko od nas nije računa da ćemo mi ostat tolike godine, mi smo računali četiri- pet godina, najviše. Dok nešto zaradiš, pa da moreš nešto počet vamo. Ali nije to to, nego vidiš ti, okrenilo, oteglo se kašnje...Onda poslije došla dica triba ovo, triba ono, znaš kako je. Obitelj, zahtjevi veći, sve to. (...) Na kraju 25 godina. Punih. (Sugovornik 5)

Oni su ti obično rekli, idem tamo, tamo je veća plaća i onda šta... Mi smo radili ovoliko, onoliko, jednostavno nisi ti moga odoliti. Ti si onaj, produzija... A onda, vidiya si kako oni drugi. Onda, vidila ono žaba di se konji kuju onda digla i ona nogu, onda digla i ti (smijeh). To bi ti tako bilo otprilike. (Sugovornik 6)

Svi sugovornici gastarbajteri odgodili su svoj povratak u Hrvatsku do mirovine. U dva slučaja ostanak u Njemačkoj nije nikada dolazio u obzir. Ti sugovornici su bili sami u Njemačkoj, odnosno obitelji su im bile u Hrvatskoj. Treća sugovornica, kojoj je obitelj bila u Njemačkoj navodi kako je njezin povratak u Hrvatsku ovisio o njezinom sinu koji se odlučio vratiti u Hrvatsku. Čapo Žmegač (2005) navodi kako se oni migranti koji imaju potomke u Njemačkoj odlučuju, nakon odlaska u mirovinu, dio godine boraviti u Njemačkoj, dio godine u Hrvatskoj zbog socijalnih i emocionalnih veza i u jednoj i u drugoj državi. Također, navodi i da unatoč tome što se *privremenost* boravka u jednom trenutku pretvorila u *trajnost*,

gastarbajteri nisu odustajali od zacrtanog plana povratka. Mlađi sugovornici također ističu kako se planiraju vratiti u Hrvatsku. Dvije sugovornice navode kako se planiraju vratiti u skorije vrijeme, dok jedan sugovornik ne planira povratak u skorije vrijeme.

Pa da, da. Imamo u svakom slučaju u planu vratit se, al to će bit tek za koju godinu. Pa najveći motiv nan je možda društvo i mentalitet i korijeni. Mislim najviše društvo i naš mentalitet koji nan fali dosta. I planine i more, da. (Sugovornica 1)

Pa za sad još neplaniran ono da se vratin pokuša bi još gori ako mogu nešto više napraviti pa se onda tek vratit u kasnijoj dobi ali sad još ne planiran za sad. (Sugovornik 2)

Pričali smo i mislin da nan dite neće ić gori u školu. To nan je prvi motiv, jer kažu kad dica pođu gori u školu da je gotovo, da nema povratka. Mislin nema povratka, drukčije je kad dite pođe u školu. Više nas to vuče da se za par godina vratimo. Valjda će se tada nešto vamo u nas prominit. (Sugovornica 3)

Sugovornica koja ima dijete navodi moment djetetovog polaska u školu kao glavni motiv povratka u Hrvatsku. To možemo povezati i s gastarbajterskom skupinom. Autorica Čapo Žmegač (2005: 264) navodi kako bi djeca najčešće ostajala s roditeljima u Njemačkoj do polaska u školu jer se, prema migrantskom shvaćanju, škola shvaćala kao najvažnija ustanova koja omogućuje djeci savladavanje jezika. No osim toga, polazak djeteta u školu komplicira, odnosno najčešće odgađa skoriji povratak u Hrvatsku. Sugovornik kojem je cijela obitelj u Njemačkoj, i čiji su roditelji cijeli radni vijek proveli u Njemačkoj, ne planira skori povratak. Možemo reći da se on pri planiranju povratka vodi iskustvima svojih roditelja koji, ako su i planirali povratak, njihov boravak se odužio.

7. Zaključak

Glavni cilj ovoga rada bio je dobiti uvid u socijalnu stvarnost hrvatskih migranata te usporediti gastarbajtere i transmigrante prema motivima odlaska, integriranosti, održavanja veza s Hrvatskom i prema planu povratka. Kada govorimo o motivima odlaska, ne postoje značajne razlike između odgovora dviju navedenih skupina. Glavni motiv migracije kod većine sugovornika bio je pronalazak posla i bolja zarada u Njemačkoj. Oba vremenska perioda kada su se migracije odvijale, obilježava gospodarska kriza i velika stopa nezaposlenosti u državi porijekla, odnosno Hrvatskoj. No, pogledamo li životne uvjete gastarbajtera i transmigranata prije migracije, možemo zaključiti kako transmigranti imaju puno bolje uvjete života od gastarbajtera, shodno vremenu u kojem žive. Kod transmigranta možemo primijetiti socijalnu dimenziju potisnih, odnosno privlačnih faktora. Oni ne odlaze na rad u Njemačku iz nužde, oni odlaze zbog bolje kvalitete života, obrazovanja, ali i da bi napravili nešto „više“. „Upravo migracije, osobito ekonomske i dobrovoljne, pokazuju da se ljudi ne mire samo s preživljavanjem i zadovoljenjem primarnih potreba, već ih pokreću želja i nada da će odlaskom i zaposlenjem u bogatijoj zemlji ostvariti taj ideal o boljem i višem, na bilo kojoj razini, pa su stoga migracije kao tip horizontalne socijalne mobilnosti u funkciji vertikalne mobilnosti kao životnog cilja pojedinca“ (Peraković i Rihtar, 2016: 310-311). Također je bitno istaknuti važnost hrvatskih zajednica u Njemačkoj kada govorimo o migraciji mladih. Sva tri navedna sugovornika transmigranta koristili su resurse postojećih socijalnih mreža u Njemačkoj pri dolasku. Drugim riječima, svi oni su imali nekoga tko im je pomogao pri pronalasku posla, smještaja i snalaženju u novom društvu. Migranti odabiru one zemlje i odredišta gdje već postoje razvijene migrantske, obiteljske i socijalne mreže koje bi im pomogle u samom procesu migracije stoga ne čudi podatak kako je upravo Njemačka najčešće emigracijsko odredište hrvatskih migranata (Božić i Burić, 2005).

Usporedimo li razinu integracije transmigranta i gastarbajtera, možemo zaključiti kako se transmigranti bolje integriraju u njemačko društvo. Razlozi za to su brojni. Jedan od glavnih razloga leži i u integracijskoj politici Njemačke. Njemačka, zbog velikog broja stranaca i osoba s migrantskim podrijetlom, potiče migrante kroz razne programe i tečajeve da se što brže i bolje integriraju u njemačko društvo. S druge strane, kada su gastarbajteri dolazili na rad, nije postojala odgovarajuća integracijska politika, već upravo suprotno. Obje države, i Jugoslavija i Njemačka su poticale migrante da se što manje integriraju u njemačko društvo jer su očekivale da će se migranti vratiti u zemlju porijekla. Kada govorimo konkretno o načinima integriranja u njemačko društvo, ona se ogleda u učenju njemačkog jezika, stanovanju, provođenju

slobodnog vremena i slično. Svi sugovornici transmigranti znaju ili planiraju učiti njemački jezik te prepoznaju važnost poznavanja jezika kao glavnog faktora koji im omogućuje bolje snalaženje i bolje mogućnosti u društvu primitka. Kod sugovornika gastarbajtera, nitko nije službeno učio jezik, već su sami učili osnove stvari kako bi se mogli sporazumjeti u određenim situacijama (npr. u trgovinama). Što se tiče smještaja, sugovornici transmigranti pretežito stanuju u privatnom smještaju, dok su gastarbajteri u početku imali osiguran smještaj od tvrtke za koju su radili te su kasnije, produživanjem boravka, prelazili u privatni smještaj. Nitko od sugovornika ne navodi kako su imali problema s pronalaskom stana jer su migranti, ali sugovornice transmigrantice navode kako je općenito teško pronaći smještaj u Njemačkoj. Što se tiče provođenja slobodnog vremena javljaju se određene razlike kod ove dvije migrantske skupine. Gastarbajteri nisu bili rastrošni, odnosno štedjeli su svaki „dinar“. U skladu s tim su i provodili svoje slobodno vrijeme. Nisu puno izlazili, a kada bi izlazili to bi bilo u hrvatske ugostiteljske objekte ili bi se okupljali na željezničkim postajama. Mlađi sugovornici dosta aktivnije provode svoje slobodno vrijeme. Idu u obiliske trgovačkih centara, ne izlaze isključivo i samo u hrvatske ugostiteljske objekte, štoviše, jedna sugovornica navodi kako ih izbjegava. Iako se druže većinom s Hrvatima, stupaju u kontakt i sa širim krugom ljudi u Njemačkoj.

Nadalje, kada govorimo o dimenzijama transnacionalnih aktivnosti možemo reći da su gastarbajteri održavali čvršće veze sa zemljom porijekla od transmigranta. Što se tiče ekonomske dimenzije transnacionalnih aktivnosti, za gastarbajtere možemo reći kako su gotovo sva njihova primanja bila usmjerena u Hrvatsku. Bilo da se radilo o uzdržavanju obitelji ili ulaganju u nekretnine, gastarbajteri su često živjeli u lošim uvjetima u Njemačkoj kako bi što više novca mogli uložiti u Hrvatsku. Ekonomska dimenzija aktivnosti transmigranta ogleda se kod ulaganja novca u nekretnine kod dvoje sugovornika, dok treća sugovornica navodi slanje povremene novčane pomoći obitelji u Hrvatskoj. Transmigranti ulažu svoj novac u sebe, ali i u kvalitetu svog života u Njemačkoj. S obzirom na to da su svi transmigranti sugovornici u ovom istraživanju ili sa partnerom ili s obitelji u Njemačkoj, za očekivati je da nemaju čvrste ekonomske veze s Hrvatskom. Nadalje, kod socijalne dimenzije transnacionalnih aktivnosti možemo reći kako i gastarbajteri i transmigranti imaju podjednako čvrste veze za Hrvatskom. Socijalna dimenzija transnacionalnih aktivnosti odnosi se na putovanje kući i održavanje socijalnih kontakata s obitelji i rodbinom koja je ostala u Hrvatskoj. Svi sugovornici navode kako redovito posjećuju Hrvatsku najmanje jednom godišnje pa sve do nekoliko puta godišnje. Isto tako, sugovornici navode kako održavaju redovit kontakt sa obitelji i prijateljima u

Hrvatskoj. Iako je transmigrantima puno lakše održavati te kontakte zbog razvoja informacijske tehnologije, gastarbajteri su iako rjeđe, ipak redovito održavali kontakte. Možemo reći da kod socijalne dimenzije postoje čvrste i trajne veze. Kod kulturne dimenzije transnacionalnih aktivnosti primjećuje se određena razlika između gastarbajtera i transmigranta. Kulturne aktivnosti bile su puno izraženije i te su veze bile intenzivnije kod gastarbajterske populacije u usporedbi sa transmigrantima. Jedan od razloga je i taj što su se jugoslavenske vlasti trudile da gastarbajteri održavaju čvrste veze sa zemljom porijekla najviše kroz kulturne aktivnosti. To se prije svega odnosi na organiziranje proslava jugoslavenskih praznika, koncerte jugoslavenskih pjevača, osiguravanje prostora gdje bi se jugoslavenski radnici mogli družiti i slično. Transmigranti navode kako slabije sudjeluju u tim događanjima. Još jedan od razloga zbog kojeg su gastarbajteri održavali intenzivnije veze kada govorimo o kulturnim aktivnostima, možemo pronaći i kod različite strukture kulturnog kapitala gastarbajtera i transmigranta. S obzirom na napredak tehnologije, transmigrantima je danas sve dostupno putem interneta. Napredak tehnologije dovodi i do kulturne globalizacije pa možemo reći da su kulturne potrebe transmigranta puno šire, odnosno ne ograničavaju se isključivo na sadržaje iz Hrvatske kao što je to bio slučaj sa gastarbajterima. Pod kulturnu dimenziju transnacionalnih aktivnosti spada i praćenje hrvatskih medija. Svi sugovornici navode kako su aktivno pratili, odnosno prate hrvatske medije. Politička dimenzija transnacionalnih aktivnosti također je izraženija kod gastarbajtera u odnosu na transmigrante. Sugovornici gastarbajteri navode kako su pomagali državi i lokalnoj zajednici za vrijeme svog boravka u Njemačkoj, ali isto tako da su sudjelovali u političkom životu Jugoslavije i Hrvatske pohađajući političke skupove i koristeći svoje glasačko pravo. Kod transmigranata primjećuje se nezainteresiranost za politička dešavanja u Hrvatskoj. Isto tako sugovornici navode kako ne koriste svoje glasačko pravo te da samo jedna sugovornica navodi kako je za vrijeme svog boravka pomagala lokalnoj zajednici.

I na kraju, kada govorimo o povratku hrvatskih migranta gastarbajteri navode kako su prvotno planirali ostati nekoliko godina u Njemačkoj te se nakon toga vratiti kući. Međutim, svim gastarbajterima povratak se odužio do odlaska u mirovinu. Kod transmigranata dvije sugovornice navode kako se planiraju vratiti u Hrvatsku u skorije vrijeme, dok jedan sugovornik navodi kako povratak planira tek u kasnijoj životnoj dobi. Za razliku od vremena gastarbajtera, danas u Njemačku odlaze cijele obitelji kao što je slučaj i kod transmigranata koji su sudjelovali u ovom istraživanju. Veliki dio gastarbajtera živio je u Njemačkoj u lošim uvjetima štedeći novac kako bi se u što kraćem vremenu vratili kući. Isto tako, zakon koji omogućuje gastarbajterima pravo na spajanje obitelji donesen je tek 1973. godine. Glavna misao vodilja

gastarbajterima bila je privremenost boravka stoga su u većini slučajeva na rad odlazili muškarci ostavljajući obitelj u Hrvatskoj. Danas je situacija bitno drugačija. Transmigranti su mobilniji, imaju više mogućnosti, veću slobodu kretanja, manje je zakonskih regulativa koje ograničavaju rad i kretanje migranata (gotovo i ne postoje). Osim toga, tehnologija i prometna infrastruktura danas su na visokom stupnju razvoja što omogućuje ljudima lakoću kretanja i bivanja na više različitih lokacija.

Iz svega navedenog, možemo zaključiti kako su gastarbajteri bili slabije integrirani u njemačko društvo te da su održavali čvršće veze sa zemljom porijekla u usporedbi sa transmigrantima. O gastarbajterima i transmigrantima ne možemo govoriti kao dvjema potpuno odvojenim i različitim migrantskim skupinama. Gastarbajteri su desetljećima održavali redovite i intenzivne transnacionalne veze sa zemljom porijekla te možemo reći kako su živjeli bilokalno (obitelj u jednoj državi, posao u drugoj). S druge strane, suvremeni transmigranti dijele neka obilježja gastarbajtera. Glavna zajednička karakteristika transmigranata i gastarbajtera je težnja za nečim boljim. I jedni i drugi odlaze u Njemačku zbog bolje zarade, boljih mogućnosti i prilika. Svi sugovornici svoj novac zarađen u Njemačkoj ili ulažu, ili planiraju uložiti u Hrvatsku. Možemo zaključiti da jedna kategorija ne isključuju drugu i obrnuto već da obe migrantske skupine imaju neke zajedničke karakteristike. Međutim, ovo istraživanje temelji se na pojedinačnim iskustvima šest sugovornika. Ono može poslužiti kao temelj za opsežnije istraživanje hrvatskih transmigranta na radu u Njemačkoj što je svakako jedna od preporuka ovog diplomskog rada.

8. Prilozi

8.1. Kodna lista

Motivi odlaska	spajanje obitelji; nedostatak posla; bolja zarada; bolja perspektiva; bolje mogućnosti daljnjeg obrazovanja i usavršavanja; rješavanje stambenog pitanja
Pravno- politička integracija	jednaki radni uvjeti; regulirana sva prava (zdravstveno, mirovinsko); prijava boravišta u općini; pravo glasa na lokanim izborima u Njemačkoj; garantna pisma; boravišne vize; medicinski pregledi; konzulat u Zagrebu; doškolovanje u Njemačkoj
Društveno- ekonomska integracija	posao u struci; najviše socijalnih kontakata sa Hrvatima; učenje njemačkog jezika; planiranje učenja njemačkog jezika; privatni smještaj; smještaj od firme; radnički vagoni; dodatni posao; nepoznavanje jezika; prihvaćanje njihovog mentaliteta i njihova načina života; samostalno učenje osnova jezika na razini sporazumijevanja; učenje o njemačkoj kulturi (putem novina i filmova);
Kulturna integracija	osjećaj stranca u njemačkom društvu; rijetki izlasci u njemačke klubove; pohađanje misnih slavlja na hrvatskom jeziku; pohađanje hrvatskih ugostiteljskih objekata; okupljanje na željezničkim postajama; bavljenje hobiom kako bi se smanjio osjećaj izoliranosti; igranje kartaških igara (briškule i trešete)
Ekonomске transnacionalne aktivnosti	novčano pomaganje obitelji u Hrvatskoj; obnavljanje kuća; kupovanje zemljišta; izgradnja vikendice
Kulturne transnacionalne aktivnosti	pohađanje hrvatskih manifestacija i proslava praznika; pohađanje misnih slavlja na hrvatskom jeziku; praćenje hrvatskih medija putem interneta; praćenje hrvatskih televizijskih programa; posjećivanje koncerata hrvatskih pjevača; član crkvenog zbora; predsjednik hrvatskog kuglačkog kluba; praćenje hrvatskih medija putem novina,

	radija i televizije; proslave jugoslavenskih praznika u Njemačkoj
Socijalne transnacionalne aktivnosti	održavanje čestih (svakodnevnih) kontakata sa obitelji i prijateljima; dolazak u Hrvatsku ljeti i zimi; dolazak u Hrvatsku pet- šest puta godišnje; komunikacija putem pisama sa obitelji; komunikacija putem telefona sa obitelji; dolazak u Hrvatsku jednom godišnje
Političke transnacionalne aktivnosti	ne korištenje glasačkog prava za vrijeme boravka u Hrvatskoj; Hrvati izvan domovine bi trebali imati glasačko pravo; slanje financijske pomoći Hrvatskoj putem hrvatskih katoličkih misija; financijska pomoć za vrijeme Domovinskog rata; financijska pomoć u izgradnji crkava u Hrvatskoj; dolazak u Hrvatsku zbog glasanja na prvim demokratskim izborima u Hrvatskoj; korištenje glasačkog prava u Njemačkoj; jugoslavenski politički utjecaj na hrvatske migrante u Njemačkoj; posjećivanje političkih skupova
Plan povratka	planiranje povratka u skorijoj budućnosti (kroz nekoliko godina); planiranje povratka u kasnijoj dobi; produžavanje boravka; odlučili se za povratak u mirovini

8. 2. Protokol intervjua- gastarbajteri

1. Možete li se prisjetiti kako ste se odlučili na odlazak u Njemačku? Koji su bili razlozi?
2. Jeste li otišli sami ili sa obitelji? Kako ste donijeli tu odluku?
3. Kako ste pronašli posao u Njemačkoj?
4. Kako ste ostvarili pravo na boravišnu i radnu dozvolu?
5. Možete li mi opisati kako je izgledao jedan Vaš radni dan?

6. Jeste li imali jednaka prava kao i Njemački radnici? (zdravstveno osiguranje, pravo na dječiji doplatak, mirovinsko osiguranje, jednaku plaću..)

a) Gdje ste se informirali o svojim pravima koja ste imali?

7. Tko su vam bili radni kolege? Većinom Hrvati ili?

a) S kim ste se najčešće družili na poslu i izvan njega?

8. Gdje ste stanovali? Možete li mi opisati kako je izgledao Vaš smještaj?

a) Jeste li imali problema pri pronalasku stana?

9. Kako ste provodili Vaše slobodno vrijeme u Njemačkoj?

10. Gdje ste se najčešće družili sa prijateljima?

11. Jeste li izlazili u kafiće, restorane ili na neka druga mjesta?

a) Koliko često? Kako su izgledali ti izlasci?

12. Jesu li u vrijeme Vašeg boravka postojale hrvatske udruge u mjestu vašeg stanovanja?

a) Jeste li bili uključeni u njihov rad?

13. Jeste li ikad bili na nekoj zabavama koje su organizirale hrvatske udruge? Na primjer na koncertima hrvatskih pjevača ili folklornim večerima?

14. Jeste li u Njemačkoj slavili neke nacionalne praznike ili imali proslave neki drugih važnih događaja koji su se u to vrijeme događali u Hrvatskoj i Jugoslaviji?

a) Organizirano ili samoinicijativno?

b) Kako su izgledale te proslave?

15. Jeste li išli na misu?

a) Koliko ste bili upoznati sa radom hrvatskih katoličkih misija?

16. Jeste li bili upoznati sa radom hrvatskih sportskih klubova u Njemačkoj? Jeste li bili njihov član?

17. Kako ste i na koji način komunicirali sa obitelji koja je ostala u Hrvatskoj?

a) S kim ste najčešće komunicirali i koliko često?

18. Jeste li za vrijeme svog boravka u Njemačkoj imali saznanja o događanjima iz Vašeg rodnog kraja?

a) Kako ste dolazili do tih informacija?

19. Koliko ste često dolazili u Hrvatsku?

20. Koliko ste dugo ostajali kad bi došli?

21. Kako ste provodili vrijeme u Hrvatskoj?

22. Jeste li pomagali novčano ili na neki drugi način obitelji koja je ostala u Hrvatskoj?

a) Na koje sve načine?

23. Jeste li ulagali svoj novac u Hrvatsku (obnavljali kuću, gradili novu, kupovali zemlju i slično)?

24. Jeste li pratili hrvatske medije za vrijeme boravka u Njemačkoj? Koje?

25. Jeste li pratili i bili upoznati sa političkom situacijom u državi?

a) Kako ste dolazili do tih informacija?

26. Jeste li bili učlanjeni u neku političku stranku u Hrvatskoj?

27. Zna li se ikada održavala politička okupljanja i jeste li sudjelovali u njima?

28. Jeste li imali glasačko pravo u Njemačkoj?

29. Jeste li bili učlanjeni u neku zavičajnu udruhu u Hrvatskoj kada ste otišli u Njemačku?

30. Možete li se prisjetiti jeste li na bilo koji način pomogli svojoj lokalnoj zajednici ili državi dok ste boravili u Njemačkoj?

31. Jeste li tijekom svog boravka naučili njemački jezik?

32. Jeste li ostvarili pravo na njemačko državljanstvo?

33. Jeste li se osjećali kao „stranac“ u Njemačkoj?

a) Jeste li se tijekom života u Njemačkoj susreli sa nekim predrasudama ili ste doživjeli neugodno iskustvo zbog toga što ste stranac?

34. Jeste li se pokušali prilagoditi Nijemcima i uklopiti u njihovo društvo?

35. Kako ste se odlučili na povratak? Koji su bili razlozi?

8. 3. Protokol intervju- transmigranti

1. Kako ste se odlučili na odlazak u Njemačku? Koji su bili Vaši motivi?

2. Jeste li otišli sami ili sa obitelji? Kako ste donijeli tu odluku?

3. Kako ste pronašli posao u Njemačkoj?

4. Imate li jednaka prava kao i njemački radnici? (jednaku plaću, pravo na dječiji doplatak, zdravstveno osiguranje, obrazovanje...)

5. Kako dolazite do informacija o svim pravima koje imate kao strani državljanin u Njemačkoj?

6. Gdje stanujete?

a) Jeste li se susreli s problemima pri traženju stana?

7. Možete li mi opisati kako izgleda Vaš smještaj? (opremljenost, veličina stana, broj cimera, okruženje u kojem se stan nalazi i slično)

8. Tko su vam radni kolege? Većinom Hrvati ili?

9. S kim se najčešće družite na poslu i izvan njega?

10. Možete li mi opisati jedan Vaš radni dan?

11. Kako provodite Vaše slobodno vrijeme? Što radite kad ne radite?

12. Gdje se najčešće družite sa prijateljima?

13. Koliko često idete u večernje izlaske?

14. U koje klubove/ restorane/ caffe barove najčešće idete? Zašto?

15. Postoje li hrvatske udruge u Vašem mjestu stanovanja?

a) Koliko ste upoznati sa njihovim radom i jeste li uključeni u njihove aktivnosti?

16. Jeste li ikad prisustvovali kulturnim manifestacijama koje je organizirala neka od hrvatskih udruga u Njemačkoj? (folkloraske večeri, promocije knjiga, koncerti hrvatskih pjevača, itd.)

17. Slavite li u Njemačkoj hrvatske nacionalne praznike ili neke druge važne događaje koji se događaju u Hrvatskoj? (npr. praćenje Svjetskog nogometnog prvenstva prošle godine)

a) organizirano ili samoinicijativno?

b) Možete li mi opisati kako izgledaju te proslave?

18. Idete li na misu? Zašto da/ ne?

a) Koliko ste upoznati sa aktivnostima hrvatskih katoličkih misija i sudjelujete li u njima?

19. Pratite li hrvatske sportske klubove u Njemačkoj i jeste li učlanjeni u njih?

20. Koliko često i na koji način komunicirate i održavate kontakt sa obitelji i prijateljima koji su ostali u Hrvatskoj?

a) S kim najčešće komunicirate?

21. Koliko ste upućeni i imate saznanja o događanjima u mjestu iz kojeg dolazite?

a) Kako dolazite do tih informacija?

22. Koliko često dolazite u Hrvatsku?

23. Koliko dugo ostajete u Hrvatskoj kada dođete?

24. Kako provodite vrijeme u Hrvatskoj?

25. Pomažete li novčano ili na neki drugi način obitelji koja je ostala u Hrvatskoj?

a) Na koje sve načine pomažete obitelji?

26. Ulažete li svoj novac u Hrvatsku, odnosno obnavljate li kuću, kupujete li zemlju, nekretnine i slično?

27. Pratite li hrvatske medije? Koje? Koliko često?

a) Gledate li hrvatske serije ili neke emisije?

28. Pratite li političku scenu i zbivanja u Hrvatskoj?

29. Jeste li učlanjeni u neku od hrvatskih političkih stranaka?

30. Jeste li u ikad u Njemačkoj prisustvovali nekom političkom skupu (npr. predizbornoj kampanji) organiziranom od strane neke od hrvatskih političkih stranaka?

31. Glasate li?

a) Mislite li da bi Hrvati koji žive izvan Hrvatske trebali imati glasačko pravo? Zašto?

32. Imate li glasačko pravo u Njemačkoj?

33. Jeste li učlanjeni u neku zavičajnu udruhu u Hrvatskoj?

34. Jeste li na bilo koji način pomogli svojoj lokalnoj zajednici ili državi?

35. Pričate li njemački?

a) Planirate li ga učiti?

36. Imate li pravo na njemačko državljanstvo?

37. Osjećate li se ponekad kao „stranac“?

a) Jeste li se tijekom života u Njemačkoj susreli sa nekim predrasudama ili ste doživjeli neugodno iskustvo zbog toga što ste stranac?

38. Pokušavate li se „uklopiti“ u njemačko društvo?

a) Kako se i na koje načine pokušavate prilagoditi novom društvu?

39. Koliko ste općenito zadovoljni životom u Njemačkoj?

40. Razmišljate li o povratku?

a) Zašto da/ zašto ne? Koji su glavni motivi za povratak odnosno ostanak?

8.4. Izjava o suglasnosti za sudjelovanje u istraživanju

Ime sugovornice:

Istraživačica:

1. Pristajem sudjelovati u istraživanju. Obaviješten/a sam o pojedinostima istraživanja i o njima posjedujem odgovarajuće pisane i usmene informacije.

2. Ovlašćujem istraživača/icu da koristi podatke dobivene putem intervju.

3. Potvrđujem da:

a) Razumijem da je moje sudjelovanje dobrovoljno i da se mogu povući u bilo koje vrijeme bez navođenja razloga i bez ikakvih posljedica.

b) Podaci intervju bit će korišteni isključivo u svrhu ovog istraživanja.

c) Povjerljivost podataka zajamčena mi je prema etičkim pravilima znanstvenog rada.

d) Obaviješten/a sam da će intervju biti sniman mobilnim uređajem i transkribiran.

e) Razumijem da nijedan dio razgovora koji će biti korišten za publikacije neće sadržavati podatke koji bi mogli ukazivati na moj identitet.

f) Razumijem da će podaci iz razgovora (transkripti i audio snimke) biti sigurno pohranjeni na primjeren način.

Potpis: _____

(Sugovornik/ca)

Potpis: _____

(Istraživač/ica)

Mjesto i datum: _____

9. Literatura

Božić, S. (2004). „Nacionalizam – nacija, “transnacionalizam” – “transnacija”: mogućnosti terminološkog usklađivanja“, *Revija za sociologiju*, 35(3-4): 187- 203.

Božić, S. i Burić, I. (2005). „Migracijski potencijal Hrvatske- mikroanalitički aspekti“, *Migracijske i etničke teme*, 21 (1-2): 9- 33.

Baučić, I. (1971). „Socijalno- ekonomske posljedice vanjskih migracija radne snage iz Jugoslavije“, *Hrvatski geografski glasnik*, 33-34 (1): 25-57.

Baučić, I. i Maravić, Ž. (1971). „Vraćanje i zapošljavanje vanjskih migranta iz SR Hrvatske“, *Acta Geographica Croatia*, 10 (1): 11-63

Čapo Žmegač, Jasna (2010). „Različiti pristupi povratnim migracijama: primjer Hrvatske“, *Studia ethnologica Croatica*, 22(1): 11 – 38.

Čapo Žmegač, J. (2005). "Trajna privremenost u Njemačkoj i povratak hrvatskih ekonomskih migranata". u: Živić, D., i sur. (ur.) *Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive*. Zagreb: Inst. društ. znanosti Ivo Pilar, 255–273.

Čapo Žmegač, J. (2003). „Dva lokaliteta, dvije države, dva doma: transmigracija hrvatskih migranata u Münchenu“, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 40 (2): 117 – 130.

Dobrivojević, I. (2007.) „U potrazi za blagostanjem: Odlazak jugoslovenskih državljana na rad u zemlje zapadne Evrope 1960-1977“, *Istorija 20. veka*, 25 (2): 89-100.

Glick Schiller N., Basch, L. i Blanc-Szanton, C. (1995). „From immigrant to transmigrant: theorizing transnational migration“, *Anthropological Quarterly*, 68 (1): 48–63.

Hodžić, A. (2010). „Prostorna mobilnost i procesi deterritorijalizacije i fleksibilizacije društvenog života“, *Sociologija i prostor*, 48 (2): 301- 347.

Ilišin, V. i Spajić-Vrkaš, V. (2015). *Potrebe, problemi i potencijali mladih u Hrvatskoj* (istraživački izvještaj). Zagreb: Ministarstvo socijalne politike i mladih.

Ivanović, V. (2012). *Geburstag pišeš normalno*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.

Jurčević, Katica (2014). „Pregled položaja i integracijskog značaja hrvatskih iseljenika u Njemačkoj“, u: C. Hornstein Tomić, F. Majetić, I. Sabotić i M. Sopta (ur.). *Hrvatsko iseljeničtvo i domovina. Razvojne perspektive*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 47 – 53.

Jurić, T. (2017). „Suvremeno iseljavanje Hrvata u Njemačku: karakteristike i motivi“, *Migracijske i etničke teme*, 33 (3): 337- 371.

Kuti, S. i Božić, S. (2016). *Transnacionalni socijalni prostori: Migrantske veze preko granica Hrvatske*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Kuti, S. i Božić, S. (2011). „Analitičke dimenzije za istraživanje transnacionalnih aktivnosti: primjer kineskih migranata u Hrvatskoj“, *Revija za sociologiju*, 41 (3): 315- 340.

Le Normand, B. (2016). „The gastarbajteri as a transnational Yugoslav working class.“ u: Archer, R., Duda, I., Stubbs, P. (ur.). *Social Inequalities and Discontent in Yugoslav Socialism*. New York/London: Routledge: 38-57

Mesić, M. (2010). „Multikulturalizam u Njemačkoj“, *Migracijske i etničke teme*, 26(1): 7-22.

Mesić, M. (2002). *Međunarodne migracije: Tokovi i teorije*. Zagreb: Societas

Molnar, Christopher (2016). „ On the Move and Putting Down Roots: Transnationalism and Integration among Yugoslav Guest Workers in West Germany“, u: Coy, J., Poley, J. i Schunka, A. (ur.). *Migrations in the German lands, 1500- 2000*. Spektrum: Publications of the german studies association: 192- 208.

Munz, R. i Ulrich, R. (1996). „Promjenjivi modeli migracija: primjer Njemačke 1945-1995. Etnička porijekla, demografska struktura, izgledi za budućnost“, *Migracijske i etničke teme*, 12 (1-2): 27-79.

Penninx, R. (2005). „Integration of migrants: Economic, social, cultural and political dimensions“, u: Macura, M., MacDonald, A. L., i Haug, W. (ur.), *The new demographic regime: Population challenges and policy responses*. New York, Geneva: United Nations: 137–152.

Vukorepa, I. (2018). „Migracije i pravo na rad u Europi“, *Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu*, 68 (1): 85-120.

Vedriš, M. (1980). „Suvremene vanjske migracije iz SFRJ“, *Revija za sociologiju*, 10 (3-4): 123- 130.

Internetski izvori:

„Youth unemployment rate by sex, age and NUTS 2 regions.“ Dostupno na:

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=yth_empl_110&lang=en
(10.06.2020)

„Young people living with their parents.“ Dostupno na:

<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20181214-1> (12.06.2020)

„Migrationsbericht der Bundesregierung 2018“. Dostupno na:

https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Forschung/Migrationsberichte/migrationsbericht-2018.pdf?__blob=publicationFile&v=11 (17. 06. 2020)

Vanjska migracija objavljeno 30. 06. 2020. dzs.hr Dostupno na:

https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-02_01_2020.htm (17. 06. 2020).

„Communication from the commission to the council and the European Parliament on a community immigration policy.“ Dostupno na:

[http://aei.pitt.edu/38186/1/COM_\(2000\)_757.pdf](http://aei.pitt.edu/38186/1/COM_(2000)_757.pdf) (27. 06. 2020)

„Hrvatski jezični portal“ Dostupno na:

http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fFhuUBY%3D (23. 09. 2020)

„Gastarbajteri" iz bivše Jugoslavije“ Dostupno na: <https://www.dw.com/hr/gastarbajteri-iz-biv%C5%A1e-jugoslavije/a-16294434> (10. 06. 2020)

„Population: Current population“. Dostupno na: https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Current-Population/_node.html (15. 06. 2020)

„Population: Migration and integration“ Dostupno na:

https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Migration-Integration/_node.html;jsessionid=C10772DA999C43AD1F1DEC44095C911A.internet8722
(15. 06. 2020)

„Dobrodošli u Njemačku- Informacije za nove doseljenike.“ Dostupno na:

<http://www.kwkd.org/hr/infoteka> (16. 06.2020)

„Personal remittances statistics.“ Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Personal_remittances_statistics#Croatia.2C_Bulgaria_and_Latvia_are_most_dependent_on_international_remittances_in_the_EU (19. 06. 2020)